

T.C.

**RECEP TAYYİP ERDOĞAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI**

**KUR'ÂN'DA EHL-İ KİTÂB'IN TALEP VE İDDİALARI
İLE ONLARA VERİLEN CEVAPLAR**

(Yüksek Lisans Tezi)

Özcan YILMAZ

Doç. Dr. Muhammet YILMAZ

Danışman

RİZE

2019

KABUL VE ONAY

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalında, Özcan YILMAZ tarafından hazırlanan *Kur'ân'da Ehl-i Kitâb'ın Talep ve İddiaları ile Onlara Verilen Cevaplar* başlıklı bu çalışma, 21/11/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda ~~oy birliği~~/oy çokluğuyla başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Doç. Dr. Muhammet YILMAZ

Kabul/Red

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Abdullah AYGÜN

Kabul/Red

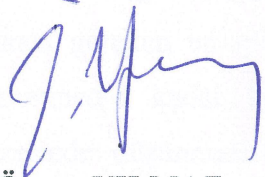
Üye : Dr. Öğr. Üyesi Süleyman GÜR

Kabul/Red

20/12/2019
Doç. Dr. Alihan YANIK
Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Bu tezdeki bütün bilgileri etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi ve tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yaptığımı bildiririm. İfade ettiklerimin aksi ortaya çıktığında ise her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ederim. 21/11/2019

Özcan YILMAZ

ÖN SÖZ

Hamd, insanı yoktan var eden ve sayısız nimetler lütfeden Yüce Allah'a, salat ve selam onun kutlu elçisi Hz. Muhammed Mustafa'ya, şeref ve övgü O'nun âline, ashabına ve sıratı müstakim üzere bir hayat yaşayan tüm müminlerin üzerine olsun.

İnsanı en güzel şekilde yaratan Yüce Allah, onun hem dünyevî hem de uhrevî olarak sağlıklı bir hayat sürdürebilmesi için uyması gereken en güzel prensipleri, Hz. Âdem'den son Peygamber Hz. Muhammed'e kadar belli aralıklarla vahiyyle bildirmiştir. Onlardan ilahi vahiy üzerinde düşünmelerini, yaratılış gayeleri üzere bir hayat yaşamalarını ve sıratı müstakim üzere olmalarını istemiştir.

Kur'ân-ı Kerîm, vahiy silsilesinin son halkasıdır. Ondaki başka, üzerinde düşünülecek ve iman edilecek hiçbir ilahi kelam da yoktur. Yüce Allah tarafından ahsen-i takvim üzere mahlûkatın en şerefli olarak yaratılan insan, başıboş bırakılmamıştır. O, son ilahi kitap olan Kur'ân-ı Kerimi okumak, anlamak ve yaşamak durumundadır. Kur'ân-ı Kerim'i yaşayabilmesi ve Kur'ân mesajından istifade edebilmesi içinde bazı şartlar vardır.

İşte bu çalışmada Kur'ân'da İnkârcılardan Yahûdî ve Hıristiyanların talep ve iddiaları ve Kur'ân-ı Kerîm'in onlara verdiği cevaplar konusu ele alınacaktır. Kur'ân'da İnkârcılardan Yahûdî ve Hıristiyanların talep ve iddialarını tefsirler ışığında irdelleyeceğiz.

Çalışmamızda Kur'ân'ın temel prensipleri çerçevesinde özelde Ehl-i Kitâb'a genelde tüm insanlığa cevap mahiyetinde olması amacıyla, inkârlarını örtecek iddia ve itirazlarda bulunan Ehl-i Kitâb'ın Kur'an'dan aldıkları cevaplar incelenecektir.

Önce iddia, itiraz ve talepler âyetlerle zikredilecek, ardından Kur'ân'ın verdiği cevaplar yine âyetlerle aktarılacak, bu cevaplar hakkında tefsir kitaplarında yer alan yorumlardan hareketle çıkarımlar yapılmaya çalışılacaktır.

Bu çalışmamda gerek konu seçimi gerekse yazım aşamasında desteklerini esirgemeyen kıymetli danışman hocam Doç. Dr. Muhammet YILMAZ'a teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	2
ETİK BEYAN.....	3
ÖN SÖZ	4
İÇİNDEKİLER	6
ÖZET	9
ABSTRACT.....	10
KISALTMALAR.....	11
GİRİŞ	12

BİRİNCİ BÖLÜM

“EHL-İ KİTÂB” KAVRAMI VE KUR’ÂN’IN BU KAVRAMI KULLANIMI

I. “EHL-İ KİTÂB” KAVRAMI.....	14
A. Semantik Tahlili	14
B. Terim Anlamı.....	15
II. “EHL-İ KİTÂB” LAFZİNİN KULLANIM SÜRECİ.....	17
A. Tarihsel Süreci.....	17
1. İlk Dönem:	17
2. Sonraki Dönem:	18
B. Kavramsal Oluşum Süreci	18
1. Etnik Kimlik Olarak:	19
2. Dînî Kimlik Olarak:	19
3. Siyâsî-İctimâî Kimlik Olarak:	19
4. Hukûkî Kimlik Olarak:	20
III. “EHL-İ KİTÂB”IN STATÜSÜ VE TOPLUMSAL YANSIMALARI.....	21
A. Ehl-i Kitâb’a Yaklaşımlar ve Değerlendirmeler.....	21
1. Dînî Yaklaşım	21
2. Irkî Yaklaşım	22
3. Siyâsî Yaklaşım	22
4. Medenî Yaklaşım.....	23
5. Taabbudî Yaklaşım	24
6. İctimâî Yaklaşım.....	24

7. Tarihsel Yaklaşım	25
B. Ehl-i Kitâb'ın Statüsü	25
1. Yahûdî ve Hristiyanlar ile Sınırlandırılması	26
2. İlâhî Kitap Sahipleri Olarak Anlaşılması	26
a. Kur'ân'da Zikri Geçenler	26
b. Kitâbı Mevcut Olanlar	26
c. Hukuku Olanlar	27
3. Arap Müşriklerinin Dışındakiler Olarak Anlaşılması	27
IV. KUR'ÂN-I KERÎM'DE "EHL-İ KİTÂB"	27
A. "Ehl-i Kitâb" Kavramı	27
1. Yahûdîler	30
2. Hristiyanlar	31
3. Sabîîler	31
4. Mecûsîler	32
B. Ehl-i Kitâbla İlgili Âyetlere Genel Bir Bakış	33
1. Yahûdîler'e Bakış	34
2. Hristiyanlara Bakış	35

İKİNCİ BÖLÜM

KUR'ÂN-I KERÎM'İN EHL-İ KİTÂB'I MUHATAP ALMASI

I. KUR'ÂN-I KERÎM'İN EHL-İ KİTÂB'I, "EHL-İ KİTÂB" İSMİYLE MUHATAB ALMASI	36
II. KUR'ÂN-I KERÎM'İN EHL-İ KİTÂB'A AYRICALIK TANIYARAK MUHATAB ALMASI	38
III. KUR'ÂN-I KERÎM'İN, BAZI SIFATLARINA VURGU YAPARAK EHL-İ KİTÂB'I MUHATAB ALMASI	39
IV. KUR'ÂN-I KERÎM'İN, EHL-İ KİTÂB'I UYARARAK MUHATAB ALMASI	40
V. KUR'ÂN-I KERÎM'İN EHL-İ KİTÂB'I TENKİD EDEREK MUHATAP ALMASI	41

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
KUR'ÂN'DA YAHUDÎ VE HRİSTİYANLARIN İDDİA VE TALEPLERİNE
VERİLEN CEVAPLAR

I. YAHUDİLERİN İDDİA VE TALEPLERİ.....	44
A. Yemek.....	45
B. Kurban Edilmesi İstenen İneğin Nitelikleri	48
C. Uzun Ömürlü Olma	51
D. Cebrâil'e (as) "Düşmanımızdır" Demeleri.	54
E. Hükümdar.....	56
F. Allah'ın Fakir, Kendilerinin Zengin Olduğu.....	59
G. Düşmanla Karşılaşmak İstememe	61
H. Allah'ın Eli Bağlanmış Demeleri	63
II. HRİSTİYANLARIN İDDİA VE TALEPLERİ	65
A. Allah'ın, Meryem oğlu Mesîh Olduğu	65
B. Hz. İsa'nın "Üçün Üçüncüsü" Olduğu	68
C. Hz. İbrahim, Hz. İsmail, Hz. İshak, Hz. Yakub'un Yahûdî ya da Hıristiyan Olduğu	70
SONUÇ.....	75
KAYNAKLAR	78
ÖZ GEÇMİŞ.....	84

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ana Bilim Dalı: Temel İslâm Bilimleri

Tez Türü: Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Doç. Dr. Muhammet YILMAZ

Hazırlayan: Özcan YILMAZ

Yıl: 2019

Sayfa: 84

ÖZET

KUR'ÂN'DA EHL-İ KİTÂB'IN TALEP VE İDDİALARI İLE ONLARA VERİLEN CEVAPLAR

Ehl-i Kitâb terkibi, “kitap ehli, kendilerine kitap verilenler” ile “ümmi olmayan; okuma yazma bilenler” manasını ifade eden Kur’ânî bir kavram olup, esasen, “Semâvî bir Kitaba İnananlar” anlamını muhtevidir. Bu bağlamda, kendileri de bir kitap (Kur’ân) sahibi olan Müslümanlara da “Ehl-i Kitâb” denilebileceği açıktır. Ancak Kur’ân’da geçen bu kavramla kastedilenler, Müslümanlar dışındaki kitap sahibi din mensuplarıdır. Kur’ân’da "Ehl-i Kitâb" terkibine eş değer anlamda bir de, “Ehl-i Zikir” tabiri kullanılmaktadır ki, bununla Tevrat ve İncil hakkında bilgi sahibi olan Ehl-i Kitâb âlimleri kastedilmiştir. Kur’ân, bu gibi tabirleri kullanarak, kendilerine ilahi kitap verilenleri diğerlerinden ayırmakta ve onlara daha farklı bir tarzda hitap etmektedir. Böylece Kur’ân, zaman zaman, Hristiyanı överken, bazen de Yahûdiler başta olmak üzere onlardan bir kısmını sert bir şekilde eleştiriye tabi tutmaktadır.

Bu eleştiri ve muhatapları oluşun Kur’ân-ı Kerîm’deki en güzel yansıması, Ehl-i Kitâb’ın Allah’ın emir ve yasaklarına karşı bazen münakaşa bazen de isyan manasına gelecek iddia ve talepleri ile bunlara Kur’ân-ı Kerîm’de verilen cevapların tek tek âyetlerle ifade edilmesidir.

Bu iddia ve talepler zikredilirken Kur’ân’ın vahyedilme amacına uygun olarak, özelde Ehl-i Kitâb; genelde tüm insanlığa tenkit, tehdit, eleştiri, tavsiye ve öğretilerde bulunulması da; Ehl-i Kitâb’ı muhatap alan Kur’ân’ın hedef odaklı yaklaşımını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ehl-i Kitâb, Ehl-i Zikir, Yahûdiler, Hristiyanlar.

Recep Tayyip Erdogan University Institute Social Sciences
Department: Basic İslâmic Sciences
Thesis Type: Master Thesis
Supervisor: Muhammet YILMAZ
Author: Özcan YILMAZ
Year: 2019
Pages: 84

ABSTRACT

THE DEMANDS AND CLAIMS OF AHL AL-KİTAB (THE PEOPLE OF THE BOOK) IN THE QUR'AN AND ITS RESPONSES TO THESE

Gratitude, for Almighty Allah who created human from nothing and according countless blessings, peace and salute to its blessed ambassador Hz. Muhammed Mustafa, honor and praise to his people, his companions and all the believers who live a life on Straight Path.

Almighty Allah who created human in the most beautiful way, reported to them by revelations periodically from Hz. Adem to the last Prophet Hz. Muhammed, to follow the most magnificent principles in order to lead a healthy life as well as earthly than spiritual. He asked them to reflect about the divine revelation, to live a life on the purposes of creation and to follow Straight Path.

Quran is the last link of a chain of revelation. Except him, there is not any divine book to be considered and to be believed. Created by Almighty Allah as the most honorable of the creature on Ahsen-i calendar, the human being is not left alone. He has to read, understand and live the last divine book, the Quran. There are certain conditions to live and benefit from the message of the Quran.

Thus, in this study will be discussed the answers given by the Quran on demands and claims of Disbelievers, Jews and Christians. We will examine the demands and claims of Disbelievers, Jews and Christians in the Quran thanks to commentaries.

In our study, we will examine the answers given by the Quran in order to respond to all humanity within the framework of the basic principles of the Quran, in particular Ehl-i Kitâb (People of the Book) who cover their denial by claims and objections.

First of all claims, objections and demands will be mentioned with verses, and then the answers given by the Quran using the verses, will be tried to make implications of these answers thanks to comments inside commentary books.

Keywords: Ahl al-Kitab, Ahl uz Zikir, Jewry, Christians

KISALTMALAR

AÜİF	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
AÜSE	: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bkz.	: Bakınız
çev.	: Çeviren
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
ed.	: Editör
h.	: Hicrî
Hz.	: Hazreti
NEBE	:Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
s.a.v.	: Sallalâhu aleyhi ve sellem
tahk.	: Tahkik Eden
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
ty	: Tarih yok
SÜİF	: Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Yay.	: Yayınları, Yayıncılık
yy	: Yer yok

GİRİŞ

Ehl-i Kitâb kavramı, Kur'ân-ı Kerîm'de kullanılan kavramlardan birisidir. Kur'ân-ı Kerîm'de geçen kavramların incelendiği çalışmalara “Konulu Tefsir Çalışması” isimlendirilmesi yapılmasından hareketle, “Kur'ân'da Ehl-i Kitâb'ın İddiaları ve Talepleri ile Onlara Verilen Cevaplar” adlı çalışmamızı, daraltılmış bir Kur'ânî Kavram üzerine yapılmış çalışma olması açısından Konulu Tefsir çalışması olarak icra ettik.

Çalışmamızı üç bölümden oluşturduk. Birinci Bölümde Kur'ânî bir kavram olan Ehl-i Kitâb'ın lügat ve terim manaları üzerine âyetlerden örnekler getirerek açıklamalarda bulunduk. İkinci Bölümde Ehl-i Kitâb kavramı ile çalışmamızın konusunu teşkil eden Ehl-i Kitâb'ın iddiaları ve itirazları konusuna geçişi sağlaması amacıyla; Kur'ân'ın Ehl-i Kitâb ile nasıl muhatap olduğunu incelemeye ve âyetlerle açıklamaya çalıştık. Üçüncü Bölümde ise; Yahûdî ve Hıristiyanların iddiaları ve itirazları ile Kur'ân'ın onlara verdiği cevapları mushaftaki yazılış sırasına göre incelemeye çalıştık.

İddia ve talepleri âyetlerle açıkladıktan sonra; yine âyetler ile verilen cevapları detaylı olarak inceledik. Talep, iddia ve cevapların sonunda ise; iddia, talep ve cevapların âyetlerde zikredilmesinin arka planındaki ana gayeye tespit edebildiğimiz kadar değinmeye çalıştık.

Çalışmamızın konusunu teşkil eden talep, iddia ve cevapların dayanağını teşkil eden Rivâyet tefsirlerine ağırlıklı olarak yer vermeye; yer yer Fıkıh, Hadis, Kelam, İslam Tarihi ve Dinler Tarihi eserlerinden ve konu ile ilgili yazılmış makalelerden istifade ettik.

Bu çalışmada amacımız, iddia ve talepleri üzerinden Yahûdî ve Hıristiyanlara karşı Kur'ân'ın takındığı tavrı doğru belirlemek ve çok genelde Ehl-i Kitâb terkinin arka planındaki manayı ve detayında ise Kur'ân'ın temel öğretisi bağlamındaki tavsiye ve eleştirileri doğru tespit etmek olmuştur. Bunu gerçekleştirmeye çalışırken, Kur'ân'ın Ehl-i Kitâb'a belirlediği had ve hedefi de ortaya koymaya çalıştık. Bunu yaparken eksiklik ve aşırılıktan uzak durmaya gayret ettik.

Konuyla ilgili alan taraması yaparken Tefsir, Fıkıh, Hadis, İslam Tarihi ve Dinler Tarihi kitapları başta olmak üzere, ansiklopedi maddeleri, sempozyum metinleri, makaleler ve yapılmış yüksek lisans ve doktora tezleri üzerinde okuma çalışmaları yaptık.

Alıntılıdıldığımız ve dipnotlarla belirlediğimiz alanların dışındaki yorum ve belirlemeler ile tezimizin bu alanda yeni bir belirleme ve İlahiyat alanında yeni bir çalışma olmasını hedefledik.

Özellikle tezimizin ikinci ve üçüncü bölümlerinde âyetler hakkında tefsir kitaplarında yer alan rivâyetlerden hareketle farklı okumalar ve sosyal çıkarımlar yapmaya çalıştık.

Çalışmamızın, Konulu Tefsir çalışmasının detayları ile ilgili sınırlandırılmış bir çalışma olması nedeniyle; konumuzun alanına husûsen girmeyen usul ve detay bilgilerine mümkün olduğu kadar yer vermeyerek; okuyucunun zihninin ve konunun dağılmamasını temin etmeye çalıştık.

BİRİNCİ BÖLÜM

“EHL-İ KİTÂB” KAVRAMI VE KUR’ÂN’IN BU KAVRAMI KULLANIMI

I. “EHL-İ KİTÂB” KAVRAMI

A. Semantik Tahlili

Bir kelimenin semantik tahlili yapılırken, kelimenin aslî bir manası, bir de mecâzî manası olduğu dikkate alınmalıdır. Aslî manasında, mana ilk bakışta anlaşılır, açık olan manadır. Örneğin, kitap kelimesi, aslî manası çerçevesinde düşünüldüğünde, özel bir kitap manasından ziyade kitap tanımlamasına giren sürekli kullanılan manayı ifade eder.

Ancak izâfî mana ise, içinde bulunduğu literatürel bağlamda farklılık arz eden manaya delalet eder ki buna göre; kitap kelimesi, kullanıldığı bağlamda işaret edilen, belirlenen Kitâbı içermiş olacaktır. Örneğin, aslî manası herkesçe anlaşılan kitap kelimesi, Tefsir literatürü bağlamında, Kur’ân-ı Kerîm’in bütünlüğü içerisinde ilâhî vahiy olarak anlaşılabilecektir.

Bu açıklama sonrasında “Ehl-i Kitâb” kavramının daha iyi anlaşılabilmesi için “Ehl” ve “Kitâb” kelimelerini ayrı ayrı ele almak gerekecektir.

Arapça bir kelime olan “Ehl” kelimesi, sözlükte “*aile, akraba, halk ve mezheb*” gibi anlamlara gelmektedir¹. Genellikle de bir ismin ön takısı olarak kullanılmaktadır. Ön takı olarak kullanıldığında ise, “*sahip, malik, uzman, usta, becerikli, layık ve karı-koca*” gibi anlamlar kazanmaktadır².

Kur’ân-ı Kerîm’de sözlük manasında kullanımına rastlanılan bu kelime, başta “*ehl-i Kitâb*” olmak üzere, pek çok âyette “*ümme, din*”³, “*topluluk*”⁴,

1 Ahmed Hasan ez-Zeyyâd-Muhammed Ali en-Neccâr, *el-Mu‘cemu’l-Vasît*, (İstanbul: el-Mektebetu’l-İslâmiyye, ty), 31.

2 Zeyyâd-Neccâr, *Mu‘cem.*, 31.

3 Hûd, 11/45-46.

4 Bakara, 2/126, A‘râf, 7/96-98; Meryem, 19/55; Tûr, 52/56; Haşr, 59/7.

“aile, eş (karı-koca), çocuklar ve yakınlar”⁵, “uzman, bilgili ve layık kişi”⁶ gibi anlamlarda kullanılmıştır.

“el-Kitâb” kelimesi ise sözlükte, “yazmak, eklemek, toplamak, bağlamak, nikâh kıymak, dikmek, gerekli ve farz kılmak” gibi anlamlara gelen كَتَبَ fiilinden üretilen bir mastardır⁷. Lügat âlimleri, kitâb kelimesinin “kitap” manasına gelmeden önce, “yazı olan şey” anlamına geldiğini⁸, daha sonra ise bilinen manalara dönüştüğünü beyan etmişlerdir.

Kur’ân-ı Kerîm’de sözlük manasında kullanımına rastlanılan bu kelime, başta “sahîfe”⁹, “kitap”¹⁰, “hüküm”¹¹, “farz”¹², “mektup”¹³, “delil”¹⁴, “zaman”¹⁵ gibi anlamlara gelmektedir.

B. Terim Anlamı

“Ehl-i Kitâb” terim olarak kullanıldığında ise; “kendilerine, hak Peygamberler vasıtasıyla semâvî kitap verilmiş olan topluluklar”¹⁶ anlamında dini bir anlam kazanmaktadır.

Ehl-i Kitâb terim anlamını incelerken önemli konuların başında bu terimin kimler için kullanıldığıdır. Fıkıh âlimleri, “Ehl-i Kitâb” denilince kimlerin anlaşılması gerektiği konusunda farklı görüşlere sahiptirler.

5 Bakara, 2/196; Âl-i İmrân, 3/121; Nisâ, 4/35, 92; Hûd, 11/73, Ahzâb, 33/33;

6 Nisâ, 4/58.

7 Zeyyâd-Neccâr, *Mu‘cem*, 775.

8 Muhammed b. Mukrim İbn Manzûr el-Mısırî, *Lisânu’l-Arabi’l-Muhît*, (Beyrut: 1970), 3: 216.

9 Nisâ, 4/153; En‘âm, 6/7; İsrâ, 17/93.

10 En‘âm, 6/38, 59; Yûnus, 10/61; Ra‘d, 13/39; İsrâ, 17/58; Tâhâ, 20/52; Hadîd, 57/22.

11 Nisâ, 4/24; Enfâl, 8/75; Ahzâb, 33/6; Mücâdele, 58/22; Beyyine, 98/3.

12 Bakara, 2/180; Nisâ, 4/77; Mâide, 5/45.

13 Neml, 27/28.

14 Fâtır, 35/40; Saffât, 37/157.

15 Bakara, 2/235.

16 Şinasi Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, (Ankara: 1998), 110.

Hanefilere göre Ehl-i Kitâb; İlahi bir dine inanan ve Allah'tan kendilerine indirilmiş bir kitâbı bulunan zümrelerdir. Bu sebeple Tevrat ve İncil'e inananlar Ehl-i Kitâb olduğu gibi, Hz. Şit ve Hz. İbrahim'e indirilen sahifelere inananlar da bu terim kapsamına girmektedir.

Şafîî ve Hanbelîlere göre ise bu terim, sadece Yahûdî ve Hıristiyanları ifade edip, diğer kitap mensuplarına şamil değildir. Genel kanaat, bu son görüş olmuştur¹⁷.

“Ehl-i Kitâb” kavramının sözlüklerde isim tamlaması olarak, ilk dönemlerde yer verilmemiş olmasından hareketle, terim olarak da kullanılmadığı görülmektedir. Bu durumdan hareketle, bu kavramın literatürde kavramsal bir problem oluşturmadığı neticesine varmak mümkündür.

“Ehl-i Kitâb” kavramının incelenmeye başladığı son asırlarda kavramsal olarak şu anlamlarda kullanıldığı görülmektedir:

1. Hükmü kaldırılmış (mensûh) bir dine ve kitaba inananlar¹⁸,
2. Bir Peygambere inananlar¹⁹,
3. Yahûdî ve Hıristiyanlar²⁰,
4. Vahiyle inen Tevrat, Zebur ve İncil'e inanan Yahûdî ve Hıristiyanlar²¹,
5. Yahûdîler, Hıristiyanlar ve Mecusiler²²,
6. İlahi kitaba sahip olanlardır²³.

Bu tariflere bakıldığı zaman, “Ehl-i Kitâb” kavramı ile “Kitâbî” kavramının eş değer anlamlarda kullanıldığı anlaşılmaktadır²⁴.

17 Fatih Kesler, *Kur'an-ı Kerim'de Yahûdîler ve Hıristiyanlar*, (Ankara: 2004), 66.

18 Muhammed Ali b. Ali Tenûhî, *Kitâb-u Keşşâf-i Istilâhâtî'l-Fünûn*, (Beyrut: Dâru'l-Kahraman, 1984), 1232, 1251.

19 Sa'dî Ebû Ceyb, *el-Kâmusu'l-Fıkhi Luğaten ve Istilâhen*, (Karaçi: İdâretu'l-Kur'ân ve Ulûmu'l-İslâm, ty), 316.

20 Muhammed Revvas Kal'acî-Hamid Sadık Kunejbî, *Mu'cemu Lüğati'l-Fukahâ*, (Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 1988), 95, 377; Ebû Ceyb, *Kâmus*, 316.

21 Kal'acî-Kunejbî, age., 95, 377; Ebû Ceyb, *Kâmus*, 316.

22 Ebû Ceyb, *Kâmus*, 316.

23 Kal'acî-Kunejbî, *Keşşâf*, 95, 377.

24 Komisyon, “Ehl-i Kitâb Maddesi”, *İlmî Felsefî Yeni İslam Prensipleri Ansiklopedisi*, (İstanbul: Özgün matbaası, 1994), 1: 409.

II. “EHL-İ KİTÂB” LAFZININ KULLANIM SÜRECİ

A. Tarihsel Süreci

Ehl-i Kitâb kavramının ne zaman ortaya çıktığına dair farklı görüşler bulunmaktadır. Ehl-i Kitâb kavramının ilk dönenmelerden beri kullanıldığını söyleyenler olduğu gibi; çok geç dönemlerde yani Peygamberlik sonrası döneme götürenler de bulunmaktadır.

1. İlk Dönem:

Bu görüşü savunanlara göre, Kur’ân’ın ilk nâzil olan sûrelerinde “Ehl-i Kitâb” kavramına yer verildiğini ve tabirin Peygamberliğin ilk yıllarından beri kullanıldığını iddia etmektedirler. Onlara göre, “Ehl-i Kitâb” tabirinin kullanımı cahiliye dönemine kadar gitmektedir. Şöyle ki; Cahiliye döneminde müşrik Araplar, Yahûdî ve Hristiyanlara yaygın bir şekilde “Ehl-i Kitâb” demektedirler²⁵. Bu görüşün kaynaklarda herhangi bir deliline rastlanmamaktadır. Ancak Kur’ân’ın muhatapları ile arasındaki genel teamül incelendiğinde bu görüşü destekler mahiyette sonuçlara ulaşılmaktadır²⁶.

Nitekim Kur’ân’ın ilk indiği yerde muhatapları Hicaz halkıdır. Muhatapları ile arasındaki irtibatı mucize mahiyetinde oturtan Kur’ân’ın, icazı ve tedriciliği dikkate alındığında; teamülen Kur’ân, Arapların tanıdığı milletleri ve dinleri, onların bildikleri isimleri ile kullanmıştır. Kur’ân’da, Ehl-i Kitap kavramının kullanımının, ilk duyanlara ya da az bilenlere anlatıyormuş gibi anlatılmıyor olması da değerlendirilecek olursa; cahiliye dönemi Araplarında var olan bir Ehl-i Kitâb bilgisi ve kullanılan kavramı üzerinden Kur’ân’ın anlatım yaptığından bahsetmek mümkün olabilecektir. Zira Hicaz Araplarının ilk duyduklarında “Ehl-i Kitâb” kavramına tepki verdiklerine dair herhangi bir bilginin de bulunmaması bu görüşü istişhad eder mahiyettedir²⁷.

25 İsmail Hami Danişmend, *İzahlı İslam Tarihi Kronolojisi*, (yy: Bâb-ı Âlî Matbaası, 1960), 1: 267, 288, 315; Mahmud Esad, *Tarih-i Din-i İslam*, (İstanbul: Yaylacılık matbaası, 1983), 160; Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, (İstanbul: Ser Ofset, ty), 3: 551.

26 Komisyon, “Ehl-i Kitâb”, 1: 409.

27 Kal‘acî-Kuneybî, *Keşşâf*, 96.

Her ne kadar “Yahûdî ve Hıristiyanların dinlerinin dayanağının ilahi kitap olduğunu belirtmeleri, sonradan değiştirerek elde ettikleri inançlarının kaynağını ilahi kitaba dayandırmaları” manasına gelmese de Cahiliye Araplarının Ehl-i Kitap kelimesini kullanmalarının arka planında; o dönemde Müşrik Arapların “Vahye dayalı metinlere sahip gördükleri topluluğu Hıristiyan ve Yahûdîler”²⁸ diye isimlendirmesinden kaynaklı olarak görünmektedir.

2. Sonraki Dönem:

“Ehl-i Kitâb” kavramının Mekke döneminden sonra ortaya çıktığını²⁹, iddia edenlerin yanı sıra, bu tarihi biraz daha öne alıp, Mekke döneminin sonlarında ortaya çıktığı³⁰ kanaatini belirtenler de vardır. Bu ifadelerle göre her durumda Peygamberliğin gelmesinden sonra kullanılmaya başladığı anlaşılmaktadır.

“Ehl-i Kitâb” kavramının Mekke döneminden sonra ortaya çıktığını ifade edenlere göre, Ehl-i Kitâb kavramının yer aldığı âyetlerin tümü, Ankebût Sûresinde yer almaktadır. Ankebût sûresi ise bir âyet hariç³¹ Mekke’de nâzil olmuştur.

Yine aynı görüşü savunanlara göre Mekke döneminde “Ehl-i Kitâb” kavramının yerine “*Ehl-i Zikr*”³² ve “*’Utu’l-’İlm*”³³ ibareleri kullanılmaktadır.

B. Kavramsal Oluşum Süreci

“Ehl-i Kitâb” kavramının Oluşum Süreci’nde geçirdiği evreler şöyle gruplandırılabilir:

28 Muhammed Esed, *Kur’ân Mesajı (Meal-Tefsir)*, (İstanbul: Gümüş Ofset, 1996), 1: 264.

29 Kesler, *Kur’an-ı Kerim’de Yahûdîler ve Hıristiyanlar*, 16.

30 Remzi Kaya, *Kur’ân-ı Kerim’e Göre Ehl-i Kitâb ve İslâm*, (Ankara: Altinkalem matbaası, 1994), 3.

31 Ankebût, 29/46.

32 Nahl, 16/43; Enbiyâ, 21/7.

33 Nahl, 16/43; İsrâ, 27/107; Hacc, 22/54; Sebe, 34/6.

1. Etnik Kimlik Olarak:

Cahiliye dönemi Müşrik Araplarının, yabancı unsuları tarif ederken kullandıkları “Ehl-i Kitâb” kavramı ile, Yahûdî ve Hıristiyanları kastettikleri görülmektedir. Buna göre cahiliye dönemindeki Ehl-i Kitâb kavramı, “*yabancı dinler zümresini*” yani etnik bir kimliği ifade etmektedir.³⁴

Peygamberlik sonrasında da bu kavramın tamamen reddedilmediği söylenebilir. Zira Mekke döneminde inen âyetlerde Ehl-i Kitâb ile ilgili dînî hiçbir vurgu yapılmamasına karşın, âyetlerde Ehl-i Kitâb kavramının kullanılması, etnik bir kullanım olarak algılanabilmektedir³⁵.

2. Dînî Kimlik Olarak:

Peygamberliğin Mekke döneminde yaşanan saldırı, baskı ve işkencelere Kur’ân’ın Ehl-i Kitâb’ı Medenî âyetlerde şahit getirmesi,³⁶ dolayısıyla yapılan dînî içerikli tanımlama ve istişhadın dînî bir anlam taşıması manasına gelmekteydi. Buna dayalı olarak denilebilir ki; dînî bir değerlendirmeye delil olarak Ehl-i Kitâbın dinlerine atıfta bulunulması ve Ehl-i Kitâbın şahit getirilmesi, Ehl-i Kitâb kavramının dînî kimliğini oluşturmuştur³⁷.

3. Siyâsî-İctimâî Kimlik Olarak:

Mekke’den Medine’ye hicretten sonra şehirde birlikte yaşayanların ortak anlaşması anlamına gelen “Medine Sözleşmesi” adıyla bir anlaşma yapıldı. Bu anlaşmanın tarafları arasında Yahûdîler de bulunmaktaydı. Bu sözleşmede Ehl-i Kitâb kavramının kullanılması, bu terimin siyâsî anlam kazanmasının başlangıcını teşkil etmektedir. Yahûdîlerin zamanla oluşan siyâsî krizlerin muhatabı, ya da

34 Danişmend, *Kronoloji*, 1: 315; Esad, *Tarih*, 160.

35 Müddessir, 74/31.

36 İsrâ, 17/107; Hac, 22/54; Sebe, 34/6.

37 Meryem, 19/18-24.

savaşılan karşı taraf olmaları hasebiyle, Ehl-i Kitâb kavramının kazandığı siyâsî içerik daha da derinleşmiştir³⁸.

Medine'ye hicrete kadar daha çok dînî hüvviyet gibi görünen Ehl-i Kitâb kavramının diğer unsuru olan Hristiyanlar³⁹, hicretten sonra siyâsî güç ifade etmeye başlamışlardır⁴⁰. Nitekim Mûte savaşında taraf olmaları⁴¹, cizye âyetinin⁴² muhatabı olmaları⁴³, Hristiyanların siyâsî kimliğinin oluştuğuna açık delildir.

4. Hukûkî Kimlik Olarak:

Ehl-i Kitâb kavramının hukûkî anlam kazanmasının tarihsel süreci Medine'ye hicrete kadar götürülebilir. Zira hicrette sonra birlikte yaşanan toplumsal unsur olmaları, İslam Devleti'nin hâkim güç olması ile Hristiyan ve Yahûdîlerin durumlarının ve onlara nasıl muamele edileceğinin bir dayanağa bağlanmasını gerekli kılmıştır. Anlaşmaların tarafları olmaları, siyâsî anlamda muhtelif savaşlarda karşı karşıya gelinmesi ve âyetlerin muhatapları olmaları, hukûkî bir zemine oturtulmalarını zorunlu kılmıştır⁴⁴. Zamanla Ehl-i Kitâb ile yapılan antlaşmalar, devlet içerisindeki konumlarını belirlemiştir⁴⁵.

Hiz. Peygamber'in vefatından iki yıl önce nâzîl olan âyet⁴⁶ ile Ehl-i Kitâb ile sosyal ilişkilerin de detaylandırılarak bir hukuka bağlanmış olması, sadece

38 Muhammed Hamidullah, *İslam Anayasa Hukuku*, çev. Vecdi Akyüz, (İstanbul: Umut matbaası, 1995), 21-22.

39 Fazlu'r-Rahman, *İslam*, çev. Mehmet Dağ-Mehmet Aydın, (İzmir: Kent Basımevi, ty), 35.

40 Rıdvan Seyyid, *İslam'da Cemaatler Kavramı*, çev. Mehmet Can, (İstanbul: Doğan Ofset, 1991), 119.

41 İbn-i Kesir, Ebû'l-Fidâ Muhammed el-Kûreşî, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, (yy: Daru'l-Fikr, ty), 4: 3.

42 Tevbe, 9/29.

43 Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, çev. Salih Tuğ-M. Said Mutlu, (İstanbul: Çevik matbaası, 1991), 1: 618.

44 Hüseyin Gazi Yurdaydın, "İslam Devletlerinde Müslüman Olmayanların Durumu", AÜİF Dergisi, 25, (1985), 97.

45 Mustafa Fayda, *Hiz. Ömer Zamanında Gayr-ı Müslimler*, (İstanbul: Doğan Ofset, 1989), 115.

46 Mâide, 5/5.

siyâsî muhatap olmalarının çok ötesinde toplumsal ve ictimâî hukukun da tahakkuk ettirildiği anlamını taşımaktadır⁴⁷.

İslam'ın genel bakışı açısından son noktada şu söylenebilir: İslam, Müslümanların fert ve toplum olarak dikkat etmeleri gereken hususları ve zâhiren muamele adabını belirlerken, Ehl-i Kitâb'ın statüsünü de zorunlu olarak bir hukuka bağlamak zorundadır⁴⁸.

III. “EHL-İ KİTÂB”IN STATÜSÜ VE TOPLUMSAL YANSIMALARI

A. Ehl-i Kitâb'a Yaklaşımlar ve Değerlendirmeler

Ehl-i Kitâb kavramının yukarıda anlatılan oluşum sürecinden geçtiği ve çeşitli anlamlar kazandığı açıktır. Oluşumun son aşamasında vahyin hukûkî muhatabı haline gelmiş olması da bâriz şekilde görünmektedir.

Ancak bu oluşum süreci ve sürecin Ehl-i Kitâbı taşıdığı noktaya bakıldığında, oluşan kimlik, Ehl-i Kitâb'ın lehine verilen bir statü müdür yoksa amaç sadece Müslümanlara tanınmak istenen bir kolaylık mıdır? Sorusunu da beraberinde getirmektedir.

Bu soruların doğru cevaplandırılması ise Ehl-i Kitâb kavramın temeline yerleştirilen eğilimler ile doğrudan ilgilidir. Çalışmamızın bu kısmında, oluşum süreci ile Ehl-i Kitâb Kavramının hangi mahiyette sorgulanması gerektiğine dair oluşan soruların cevaplandırılmasına esas teşkil edecek eğilimler üzerinde durulacaktır.

1. Dînî Yaklaşım

Ehl-i Kitâb Kavramı'nın sadece dînî çerçevede ele alınması anlamına gelen bu yaklaşımda, Ehl-i Kitâb kavramı ya kutsal kitâba, ya inanç sistemine ya da her ikisine birden dayandırılmaktadır.

47 Yurdaydın, “İslam Devletlerinde Müslüman Olmayanların Durumu”, 97

48 Ali Bardakoğlu, “İslam Hukuku Araştırmalarında Gelenekçilik”, *Günümüz Din Bilimleri Araştırmaları ve Problemleri Sempozyumu* (1989), (Ankara: TDV Basımevi, 1989), 481.

Kutsal kitaplarına, inançlarına ya da her ikisine istinaden Ehl-i Kitâb Kavramının temelinde “Tevhîdî Anlayış”ın yattığını söylemek⁴⁹, şirk kavramının Ehl-i Kitâb’ın tabi olduğu dinlere sonradan girdiğini iddia etmek⁵⁰, sonradan bulaşan şirk anlayışının mutlak şirk olmadığını belirtmek⁵¹ yollarıyla Ehl-i Kitâb kavramı müşriklerden ayırt edilmiş olmaktadır⁵².

Bu belirlemelerin ikincil manalarına bakıldığında, Ehl-i Kitâbın ilâhî bir kitâba istinad edilmeleri, Allah, Kitap, Peygamber ve Ahiret inançlarının olduğunun vurgulanması, Ehl-i Kitâb’ın statüsünün dînî dayanaklarla tespiti anlamına gelmektedir.

2. İrkî Yaklaşım

Ehl-i Kitâb kavramını, vahyin diliyle “kendilerine kitap verilenler” olarak tanımlarken, buradaki kitap verilenlerin sadece “İsrailoğulları” diye anlaşılması, Ehl-i Kitâb’ın statüsünün ırka dayandırılması manasına gelmektedir. Zira Kur’ân-ı Kerim’in dışındaki ilahi kitaplar olan Tevrat ve İncil, İsrailoğullarına gönderilmiştir⁵³.

3. Siyâsî Yaklaşım

Gerek Mekke döneminde Müslümanlara müşrikler tarafından yapılan tahkir ve istibdat gerekse Medine Döneminde Yâhudi ve Hristiyanlar tarafından Müslümanlara uygulanan düşmanca tavır birlikte ele alındığında, İslam Devleti’nin Medine’de kurulmasından sonra müşrikler ile Ehl-i Kitâb’a karşı belirlenen tavrın farklılık göstermesi, bir başka deyişle İslam’ın ve Müslümanların

49 Muhammed Reşid Rıza, *Tefsîru’l-Menâr*, (Mısır: Matbaatu’l-Kahire, ty), 6: 192.

50 Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl, es-Serahsî, *Mebûsât*, (Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, ty), 10: 19; XI/236; Ebû’l-Hasen Ali b. Ebî Bekir Merğînânî, *el-Hidaye*, (Beyrut: Daru’l-İhyâi’t-Türâsî’l-Arabî, ty), 8: 406; Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-u İslamiyye ve Istulâhât-ı Fıkhiyye Kamusu*, (İstanbul: Bilmen Basımevi, 1969), 2: 103.

51 Rıza, *Tefsir*, 2: 350.

52 Bedruddîn Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed Aynî, *el-Binâye fî Şerhi’l-Hidâye*, (Beyrut: Daru’l-Kifr, 1990), 10: 681.

53 Zafer Ahmed el-Osmânî et-Tahânevî, *İ’lâu’s-Sünen*, (Karaçi: İdaretu’l-Kur’ân ve Ulumu’l-İslamiyye, 1415 h.), 17: 87.

güvenliğinin temini için geliştirilen tavrın farklılık arz etmesi, Ehl-i Kitâb kavramının siyâsî bir isimledirmesi olduğunu göstermektedir.⁵⁴

İslâm'ın inzal edildiği dönemlerde aynı temel dayanaklara sahip olan ve Allah, Kitap, Peygamber ve Ahiret inançlarının mevcudiyeti açısından İslâm'a eşdeğer gibi görülebilecek Hıristiyan ve Yahûdîlere; dolayısıyla Ehl-i Kitâb Kavramına apayrı bir tebliğ siyaseti güdülmüş ve bununla birlikte Ehl-i Kitâba bu tebliğ siyaseti gereği diğerlerinden (batıl dinler, müşrikler vs.) farklı siyâsî bir kimlik verilmiştir⁵⁵.

Bu açıdan değerlendirilerek Ehl-i Kitâb kavramının siyâsî doneler üzerine bina edildiğini söylemek de farklı bir yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır.

4. Medenî Yaklaşım

Çağdaş bir yaklaşım olarak karşımıza çıkan bu söylem, daha önceleri İslam'ın muhatap olduğu medenileşmemiş ve vahşî içerikli tavır ve davranışlar sergileyen müşrikler ile “okuma-yazma bilen, bilgi ve medeniyeti olan”⁵⁶ Ehl-i Kitâb'ın mukayese edilemesi ile ortaya çıkmaktadır.

“Düzenli beşerî ilişkilerini yitirmemiş, sosyal ve ahlak düzenleri olan; dolayısıyla müsamaha ile karşılanabilirliği olan”lara Ehl-i Kitâb denileceğini⁵⁷ iddia eden bu yaklaşım, Ehl-i Kitâb kavramının tamamen medenîleşme ile bağlantılı olduğunu vurgulayarak, kavramın oluşumunda ve statüsünde farklı bir eğilimi ortaya koymuştur.

54 Rıza, *Tefsir*, 6: 192-193.

55 Muhammed Hamidullah, *Kur'an Tarihi*, (Ankara: DİB Basımevi, 1991), 30, 31.

56 Ahmed Ebû Süleyman, *İslam'ın Uluslararası İlişkiler Kuramı*, çev. Fehmi Kuru, (İstanbul: Orhan ofset, 1985), 61.

57 Ebû Süleyman, *İslam'ın Uluslararası İlişkiler Kuramı*, 62.

5. Taabbudî⁵⁸ Yaklaşım

Dar anlamda “İllet ve hikmetini araştırmadan sadece Kur’ân’da isimlerinin zikredilmesi” manasında Ehl-i Kitâb kavramının refere edilmesi; geniş anlamda ise “İllet ve hikmetini araştırmakla beraber bu illet ve hikmetin Ehl-i Kitâb’ın statüsünün alanlarının belirlenmesinde kıstas olarak kabul edilmemesi” olarak belirlenen bu yaklaşım, Ehl-i Kitâb’ın statüsünün nasslarda ismi zikredilenlere ait olduğunu ifade etmektedir.⁵⁹

Buraya kadar zikredilen yaklaşımların tamamı, Ehl-i Kitâb isimlendirmesinin, Ehl-i Kitâb’a tanınmış bir imtiyaz olduğunu düşündürmektedir. Nitekim Ehl-i Kitâb’ın dînî inanç ve yapısında, kutsal kitaplarında, ırklarında, siyâsî pozisyon ve tutumlarında, medenî olmalarında ve ilâhî seçilmişlikleri iddialarında bir ayrıcalık olduğunu kabul etmek zorunluluğu hâsıl olmaktadır. Zira bu ayrıcalıkların olmadığını belirtmek yukarıda zikredilen yaklaşımların çıkış noktalarını yok etmektedir⁶⁰.

6. İctimâî Yaklaşım

Ehl-i Kitâb kavramını, Müslümanların yaşadığı toplumda cizye vererek yaşayan⁶¹, kendileri ile kurulacak sosyal ilişkilerin kuralları hukuk ile belirlenmiş, kadınlarıyla evlenilmesi⁶²; kestiklerinin Müslümanlarca yenilmesi⁶³ hususlarında özel izinlere tabi olanlar diye belirleyen bu yaklaşım, daha önce çalışmamızda zikredilen yaklaşımların tersine bu kavramın Hristiyan ve Yahûdîlere imtiyaz tanımaktan çok Müslümanlara kolaylık sağlamak amacıyla belirlendiğini savunmaktadır.

58 Taabbudî: İleti tespit edilemeyen, ancak itaat edilip aynen uygulanan hüküm demektir. Bkz. Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: Ensar Yayınları, ty).

59 Ebû Muhammed Ali b. Ahmed. b. Said İbn-i Hazm, *el-Muhallâ bi'l-Asar*, tahk. Abdulğaffar Süleyman el-Bendârî, (Beyrut: Daru'l-Fikr, ty), 5: 376, 413; 6: 146, 147; 9: 12, 17.

60 Mehmet Aydın, “Yahûdî Kaynaklarında Yahûdilik (II. Kısım)”, *SÜİF Dergisi*, (1991): 32, 33.

61 Tevbe, 9/29.

62 Asife Aydın, *Yahûdilik'te, Hristiyanlık'ta ve İslam'da Evlilik (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)*, (Ankara: AÜSBE, 1994), 19-20.

63 Mâide, 5/5.

Ehl-i Kitâb Kavramının belirlenmesine esas teşkil eden ictimâî belirlemeler, bu yaklaşıma göre sadece Müslümanlara değil; öncelikle kendi dinlerini yaşama konusunda yeterince rahatlık görmeleri anlamında Hristiyan ve Yahûdîlere ve geniş ölçekte tüm insanlık âlemine fayda sağlayacaktır kanaatinde olduğumuzu da burada beyan etmek isteriz.

7. Tarihsel Yaklaşım

Çağdaş ilimler literatüründe Hermeneutik yani “nassların nesnel anlamlarının ve hükümlerinin tarihsel olup; zaman ve mekâna göre değişiklik gösterebileceğini savunmak”⁶⁴ diye tarif edilen yaklaşım ile Ehl-i Kitâb kavramının değerlendirilmesi olarak isimlendirilebilecek bu eğilim, nassların tümünün tarihsellik görüşü açısından ele alınması görüşünü iddia etmesi nedeniyle Ehl-i Kitâb kavramını da kapsamaktadır.

Hermeneutik yaklaşımda, âyetlerin tamamı hükümlerin tarihselliği açısından değerlendirmeye tabi tutulmalıdır. İncelenen ayetlerin ahkâm ayeti olup-olmaması bu hususu değiştirmez. Buna bağlı olarak Kur’ân’da bahsi geçen Ehl-i Kitâb kavramı da, benzeri yukarıda zikri geçen diğer kavramlar da hükmün tarihselliği ve nesnel anlamları açısından incelenmiş olmalıdır. Bu açıdan yapılan değerlendirme Ehl-i Kitab’a Tarihsel Yaklaşımı oluşturmaktadır.⁶⁵

B. Ehl-i Kitâb’ın Statüsü

Yukarıdaki belirlemeler ışığında farklı referasyonlara tabi tutulan Ehl-i Kitâb kavramı, neticede Ehl-i Kitâb’ın belirlenmesinde farklı roller üstelenmiştir. Bu belirlemelere göre Ehl-i Kitâb’ın statüsü şu temel başlıklar altında toplanabilir.

64 Sevrâ Fırıncioğulları, “Hermeneutik Yöntem, Ontolojik Hermeneutik ve Hans Georg Gadamer”, *Akademik Bakış Dergisi*, 5, (2016): 27.

65 Celal Kırca, “Tenzil Yönteminin Tarihselliği Problemi ve Kur’ân Yorumuna Olan Etkisi” (Basılmamış Tebliğ), *Türkiye I. İslam Düşüncesi Sempozyumu*, (1996): 3.

1. Yahûdî ve Hıristiyanlar ile Sınırlandırılması

Yukarıda zikredilen dînî, ırkî ve taabbudî yaklaşımların doğal sonucu olarak ortaya çıkan statü, Ehl-i Kitâb'ın Yahûdî ve Hıristiyanlar olduğudur. Âyetlerde⁶⁶ zikredilen kavramların kesinlik ve tahsis ifade ettiğini beyan eden bu belirleme, Ehl-i Kitâb kavramının sadece Yahûdî ve Hıristiyanları işaret ettiğini, bundan dolayı Ehl-i Kitâb'ın statü belirlemesinin buna göre yapılması gerektiğini ortaya koymaktadır⁶⁷.

2. İlâhî Kitap Sahipleri Olarak Anlaşılması

Yukarıda zikredilen dînî yaklaşımın bir kısmını oluşturan “ilahi kitaba sahip olma” esastan hareketle, bu eğilime göre Ehl-i Kitâb'ın statüsü “ilâhî kitâba sahip olanlar” olarak diye isimlendirilmiştir. Bu durumda sadece Hıristiyan ve Yahûdîler ile sınırlandırılmamaktadır.

Ancak bu belirleme yapılırken detaylandırma açısında şu tasnifata da dikkat çekmek gerekmektedir.

a. Kur'ân'da Zikri Geçenler

Bir kitâbın ilâhî kaynaklı olup olmadığının belirlenmesindeki fikir ayrılıklarını ortadan kaldırma adına daha net belirlenmesi amacıyla Ehl-i Kitâb'ın statüsü, “Kur'ân'da zikri geçenler” olarak taksir edilmiştir.⁶⁸

b. Kitâbı Mevcut Olanlar

Yine dayanak gösterilen kitâbın ilahi olup olmayışı tartışmasının bir diğer çıkış sebebi, dayanak teşkil eden ilahi metnin yani kitâbın mevcut olup olmayışı ya da indirildiği gibi korunup korunmadığıdır. Bu çelişkili durumun giderilmesi

66 En'âm, 6/156, 157; Rûm, 30/2-7.

67 Duran Terzi, *Ehl-i Kitâb'ın Hukûkî Statüsü'nün Mahiyeti ve Değerlendirilmesi (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)*, (Ankara: AÜSBE, 1997), 147-154.

68 Şemsuddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr İbn-i Hazm, *Ahkâm-u Ehli'z-Zimme*, (Beyrut: Daru'l- İlm, 1994), 1: 6.

ve Ehl-i Kitâb kavramının statü belirlemesinin doğru yapılabilmesi için, “Kitâbı mevcut olanlara” Ehl-i Kitâb statüsü verilmiştir⁶⁹.

c. Hukuku Olanlar

Elde mevcut olan, ilahi olup olmadığı belirlenebilen kitapları içeriği açısından değerlendirmeye tabi tutan bu eğilim, Ehl-i Kitâb’ın statüsünü belirlemede “Kitâbın ahkâmı içermesi” kıstasını getirmişlerdir. Buna göre ilahi kitâbı ahkam içerenlere Ehl-i Kitâb statüsü verilmiştir⁷⁰.

3. Arap Müşriklerinin Dışındakiler Olarak Anlaşılması

Nassın kâfir kavramına getirdiği belirlemelerinde temel iki sınıflandırma Müşrik ve Ehl-i Kitâb kavramları olarak görülmektedir. Bu açıdan Ehl-i Kitâb kavramının statüsü çok iyi belirlenmelidir. Zira bu ikili tasnife göre Ehl-i Kitâb olmayanlar, Müşrik olacaktır. Bir başka deyişle bütün kâfirler, müşrik olsaydı⁷¹; Ehl-i Kitâb ayrımına zaten gerek olmamalıydı. Buna göre kâfirler, Ehl-i Kitâb ve Müşrikler’den oluşmaktadır⁷².

IV. KUR’ÂN-I KERÎM’DE “EHL-İ KİTÂB”

A. “Ehl-i Kitâb” Kavramı

Çalışmamızın temelini oluşturan “Ehl-i Kitâb” terkibi iki kelimeden oluşmaktadır. Bu kavramların semantik incelemelerine daha önce değinilmiştir. Burada terkibe anlamını katan esas unsur (muzâfun ileyh olması hasebiyle) kitâb

69 İbn-i Hazm, *Ahkâm*, 1: 8.

70 Ebûl-Hüseyn Ali b. Muhammed b. Habîb el-Mâverdî, *el-Hâvî'l-Kebîr*, (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994), 9: 226; 14: 287.

71 Ebû Abdillâh Muhammed b. İdris eş-Şâfi‘î, *el-Ümm*, (Beyrut: Daru'l-Fikr, 1990), 2: 266; 5: 6-7, 168-169.

72 Ebû Abdillâh Muhammed b. İdris eş-Şâfi‘î, *Ahkâmu'l-Kur’ân*, (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990), 1: 186. Detaylı bilgi için bkz. Terzi, *Ehl-i Kitâb’ın Hukûkî Statüsü’nün Mahiyeti ve Değerlendirilmesi*, 161-169.

kelimesidir. Kur'ân'da “Kitâb/el-Kitâb” lafzı 57 farklı sûrede, 232 farklı âyette, 253 defa geçmektedir⁷³.

Mushaf tertibine göre ilk olarak Bakara Sûresi'nin ikinci âyetinde el-Kitâb lafzı ile karşılaşırız: “*Bu kitap takva sahipleri için yol göstericidir.*”⁷⁴ Âyette çok açık bir şekilde Kur'ân-ı Kerîm'den bahsedilmektedir. Karşımıza çıkan bu ilk mana kitâb kelimesinin Kur'ân'da yer alan mana, açısından en geniş alanını kapsamaktadır. Bakara Sûresi'nin ilk âyetinden itibaren bu 232 âyeti incelediğimizde Kur'ân âyetlerinde kitap kelimesinin kullanıldığı farklı vecihleri ve bu vecihlerin kaç âyette geçtiğini şöyle sıralayabiliriz.

- Kur'ân: 66 âyet
- Tevrat, İncil, Zebur: 36 âyet
- Mutlak Vahiy: 28 âyet
- Belirlenmiş süre: 5 âyet
- Yazma eylemi: 2 âyet
- Yazılı Metin: 2 âyet
- Farz olan hüküm: 5 âyet
- Levh-i Mahfuz (veya kader): 20 âyet
- Amel defteri / Hesap: 15 âyet
- Mükatebe sözleşmesi: 1 âyet
- Mektup: 2 âyet.

Bununla birlikte terkip olarak Ehl-i Kitâb kavramının Kur'ân-ı Kerîm'deki kullanımına gelince:

Kur'ân'da bu terkip bir kavrama karşılık gelmektedir ve aynı zamanda İslami İlimler içerisinde terimleşmiştir. Bir önceki başlıkta el-kitâb lafzının vecihlerini incelerken; saydığımız 11 madde ve bunların tekrar ettiği âyetlerin

73 Muhammed Fuad Abdülbâkî, *el-Mu'cemu'l-Müfreh li Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2008), 793-797.

74 Bakara, 2/2.

sayısına Ehl-i Kitâb terkibi ve benzer ifade kalıplarının geçtiği âyetleri dâhil etmemiştik. Ehl-i Kitâb Ehl-i Kitâb kavramına benzer Kur’ân’ da üç farklı ifade kalıbı daha vardır.

Bunlar Kur’ân’da 14 farklı sûrede 57 âyette karşımıza çıkıyor. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz:

- Ehl-i Kitâb: “Kutsal Kitap sahipleri” 31 âyet⁷⁵.
- Ūtu’l- kitâb: “ Kendilerine Kutsal Kitap verilenler” 16 âyet⁷⁶.
- Ateynâhumu’l-Kitâb: “ Kendilerine Kutsal Kitap verdiğimiz kimseler” 7 âyet⁷⁷.
- Ūtû Nasiben mine’l-Kitâb: “Kendilerine Kutsal Kitap bilgisinden bir pay verilenler” 3 âyet⁷⁸.

Kur’ân’da geçen herhangi bir terkibi müstakil bir kavram olarak kabul ettiğimizde bunun kapsamını sınırlarını belirlemek gerekir. Bir âyette Ehl-i Kitâb ifadesini gördüğümüzde bununla Tevrat ve İncil’i kutsal kitap olarak sahiplenen toplulukların kastedildiğini bilmek tek başına yetmeyecektir. Bunun yanında mesela; “Hz. Musa ile çöl yolculuğunda Tevrat’a ilk muhatap olan İsrâiloğullarının” veya “Medine’de Müslümanlara komşuluk eden Yahûdîlerin” veya “Hz. İsa’ya ilk iman eden ve ona mücadelesinde destek olan Havarilerin” veya “Müslümanların Mûte ‘de, Tebük ‘te savaştığı Hıristiyanların” özellikle kastedilmesi gibi bir durum varsa bunu da ortaya koymak gerekecektir.

Çalışmamızın önceki bölümlerinde bu belirlemelerin temel hareket noktaları ayrı ayrı incelendiği için burada çalışmamızın **“Ehl-i Kitâb’a Yaklaşımlar ve Değerlendirmeler”** başlığı altındaki kısmına atıfta bulunarak detaya girmemeyi tercih edeceğiz.

Çalışmamızın önceki kısımlarında Kur’ân’da Ehl-i Kitâb kavramının kullanıldığı âyetlerden hareketle bu kavramın kendilerini Tevrat’a ve İncil’e nispet eden iki topluluğa işaret ettiğini tespit etmiştik. Bu başlıkta ise bu iki dini

75 Bakara 2/105,109; Âl-i İmrân 3/64, 65, 69, 70, 71, 72, 75, 98, 99, 110, 113, 199; Nisâ 4/123, 153, 159, 171; Mâide 5/15, 19, 59, 65, 68, 77; Ankebût 29/46; Ahzâb 33/26; Hadîd 57/29; Haşr 59/2, 11; Beyyine 98/1-6.

76 Bakara 2/101, 144, 145; Âl-i İmrân 3/19, 20, 100, 186, 187; Nisâ 4/47, 131; Mâide 5/5, 57; Tevbe 9/29, Hadîd 57/16; Müddessir 74/31; Beyyine 98/4.

77 Bakara 2/121, 146; En’âm 6/20, 114; Ra’d 13/36; Kasas 28/52; Ankebût 29/47.

78 Âl-i İmrân 3/23; Nisâ 4/44, 51.

topluluğu Kur’ân’da anılan “Yahûdî ve Hıristiyanları” şeklindeki kendi adları ile anıldıkları âyetler üzerinden biraz daha yakından inceleyeceğiz.

1. Yahûdîler

Türkçeye “Yahûdîler” diye tercüme ettiğimiz bu dini topluluğun adı; başlıkta hareket noktası olarak belirlediğimiz âyetlerde “الذين هادوا” şeklinde geçmektedir. “هادوا” ifadesi “هاد” fiilinin çoğul halidir. “Yahûdîler”i kast etmek üzere bu fiil sıra cümlesi şeklinde Kur’ân’da 7 sûrede 10 âyette geçer⁷⁹. Bunun dışında 4 sûrede 11 farklı âyette “هود / اليهود / يهودي” şeklinde isim olarak geçmektedir⁸⁰. Bu ifadelerin hepsi Yahûdîlik dinine nispet edilenleri kast etmek üzere kullanılır.

Yahûdîler söz konusu olunca Kur’ân’da 16 farklı sûrede 38 âyette geçen “Beni İsrail (İsrâiloğulları) terki binden ayrıca bahsetmek gerekir. “Beni İsrail” (İsrâiloğulları) kelimesi ile bu “هاد” fiili çerçevesinde dönen kullanımı arasında bazı farklar vardır.

Bilindiği üzere “İsrail” Hz. Yakup’un lakabı olduğu için⁸¹, “Beni İsrail” O’nun neslinden gelen kavme ad olmuştur. Kur’ân-ı Kerîm Yûsuf sûresinde bu ailenin Hz. Yûsuf vesilesiyle Mısır’a yerleştiğini ve diğer birçok sûrede de aradan geçen asırların akabinde bu kavmin Firavunlar tarafından köleleştirilerek zulüm altında yaşadıklarını ve Hz. Musa’nın mücadelesi ile de Firavundan kurtuluşlarını ve sonraki tarihi süreçlerini bize anlatır⁸².

79 Bakara 2/62; Nisâ 4/46-160; Mâide 5/41, 44, 69; En’âm 6/146; Nahl 16/118; Hacc 22/17; Cum’a 62/6.

80 Bakara 2/111, 113, 120, 135, 140; Âl-i İmrân 3/67; Mâide 5/18, 51, 64, 82; Tevbe 9/30.

81 Âl-i İmrân 3/93; Meryem 19/58.

82 Yûsuf, 12/3-111

Türkçeye “Yahûdîler” olarak tercüme ettiğimiz bu kelimelerle Tevrat’ı tahrif edip sahih Tevhit çizgisinden saparak yeni bir itikadı benimsemiş ve muharref bir şeriati kendilerine din olarak seçmiş topluluk anlaşılır⁸³.

2. Hristiyanlar

“Hristiyanlar” diye dilimize tercüme ettiğimiz bu kelime ile, Hz. İsa’nın dinine ve İncil’e nispet edilen dini topluluk anlaşılır. Burada “Hristiyanlar” kelimesi ile kastedilen, Hz. İsa’yı Allah’ın Peygamberi olarak gören tevhid ehl-i değil, Hz. Peygamber’in nübüvvetine gelene kadar ki süreçte Hz. İsa’nın tevhid akidesinin tahrif edilmiş haline tabi olanlardır. Bunların kimisi Hz. İsa’yı Allah’ın oğlu (haşa) olarak görür⁸⁴, kimisi teslis inancının farklı şekillerine sahiptir.⁸⁵ Bu kanaate bu kelimenin daha önce “اليهود” kelimesinde yaptığımız gibi “النصارى” kelimesinin Kur’ân’daki diğer kullanımlarını kendi bağlamında inceleyerek ulaşıyoruz. “النصارى” kelimesi ve bunun tekili olan Nasrânî kelimesi Kur’ân’da 5 farklı sûrede 11 âyette geçer⁸⁶.

Bu kullanımlarının tamamında Hz. İsa hayattayken onun tevhid mücadelesinde ona destek olan gerçek müminler değil, sonradan gelen ve olumsuz bir dini konumda olanlara işaret edilir⁸⁷.

3. Sabîiler

Kur’ân-ı Kerîm’de “الصابئين” kelimesi, kendisiyle kastedilen topluluğu belirlemek üzere üzerinde en fazla kelimeler edilen mesele olmuştur. Gerek bu kelimenin köken manasından hareketle gerekse bu taifenin kim olduğuna dair farklı rivâyetler sebebiyle tefsir ilminde tartışmaları beraberinde getirmiştir.

83 Detaylı bilgi için bkz. Ayhan Tayfur Gürbüz, *Kur’ân’ın Ehl-i Kitâb’ın İnanç Problemlerine Bakışı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)*, (Konya: NEÜSBE, 2018), 23-33.

84 Tevbe 9/30.

85 Nisâ 4/171, Mâide 5/73.

86 Bakara 2/111, 113, 120, 135, 140; Âl-i İmrân, 3/67; Mâide 5/14, 18, 51; Tevbe 9/30; Hac, 22/17;

87 Gürbüz, agt., 34-38.

Arap dilinde “الصائبون” kelimesinin müfredi olan “صبا” fiilinin ismi faili olarak gelir. Yahûdîler ve Hristiyanların aksine Mekkeli müşriklerin yakın çevresinde “الصائبون” adıyla anılan müstakil dini bir topluluğun yaşadığını veya Hz. Peygamber’in hayatında Müslümanların bunlarla irtibatı olup olmadığını bilmiyoruz. Bilinen şudur ki; Müslümanlar, Şam ve Irak’ın fetihleriyle birlikte bu adla anılan toplulukları tanıma imkânı bulmuşlardır.

Sabiîler’in Ehl-i Kitâb’dan olduğu düşüncesinin temel çıkış noktası şudur:

Kur’ân-ı Kerim’de “الصائبون الصابئين” lafızlarının geçtiği 3 âyet vardır⁸⁸. Birçok müfessir “الصائبين” lafzını açıklarken –Bakara Sûresi 2/62 ve Mâide Sûresi 5/69 âyetlerinde farklı farklı rivâyetleri ve görüşleri ortaya koysalar dahi- Hac 22/17 âyetine mana verirken “Meleklerle ibadet etme ve Zebur okuyor olma” vurgusunu yapmalarıdır⁸⁹.

4. Mecûsîler

Ehl-i Kitâbın kapsamı başlığı altında ele alınması gereken son inanç gurubu Mecûsîlerdir. Ehl-i Kitâb’tan olanların isimlerinin sayıldığı Bakara Sûresi 62. ve Mâide Sûresi 69. Her ne kadar Mecûsîlerin adı geçmese de; lafzen bu iki âyete yakın olan Hac Sûresi’nin 17. âyetinde peş peşe sayılan 6 inanç gurubunun arasında Mecûsîler de yer alır.

Bu âyet Kur’ân’da Mecûsîlerin geçtiği tek âyettir. Görüldüğü üzere âyet Kur’ân’ın nüzulüne şahit olan insanların bildiği tanıdığı inanç sistemlerinin sıralandığı ve her bir topluluğun kıyamet günü hak ettiği karşılığı göreceğini belirten açık ifadeleriyle önceki iki âyetten içerik ve bağlam olarak tamamen farklıdır.

Mecûsîlerin Ehl-i Kitâb kavramının kapsamına dâhil olup olmayacağı meselesi müfessirlerimizi en çok şu rivâyet üzerinden meşgul etmiştir.

88 Bakara 2/62; Mâide 5/69; Hacc 22/17.

89 Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîr-u Mukâtil b. Süleyman*, (Beyrut: Dar-u İhyai’t-Türasi’l-Arabî, 1423 h.), 3: 119. Detaylı bilgi için bkz. Gürbüz, *Kur’ân’ın Ehl-i Kitâb’ın İnanç Problemlerine Bakışı*, 39-46.

“Hz. Ömer Mecûsîlerden söz ederek ‘onlar hakkında nasıl bir uygulama yapacağımı bilemiyorum’ dedi. Bunun üzerine Abdurrahman b. Avf şöyle dedi Ben Allah Resulü (s.a.v.)’in ‘onlara Ehl-i Kitâb hükümlerini uygulayın’ diye söylediğini duyduğuma şahitlik ederim.”⁹⁰ Rivâyeti tefsir ilminde oluşan tartışmanın çıkış noktasını oluşturmaktadır.

Biz burada rivâyet hakkında yapılan detaylı yorumlara girmeksizin; tartışmalara mahal olmakla beraber Sabîîler’in de Kur’ân-ı Kerîm’de geçen Ehl-i Kitâb sınıfında zikredilmelerine değinmekle yetineceğiz⁹¹.

B. Ehl-i Kitâbla İlgili Âyetlere Genel Bir Bakış

Kur’ân-ı Kerîm, Ehl-i Kitâbın pek çoğunu, özellikle de onlardan Yahûdîleri, Allah kelamını tahrif etmekle⁹², Kur’ân’ı yanlış te’vil etmekle⁹³, münafıklıkla⁹⁴, kitâbın bir kısmına inanıp bir kısmını inkâr etmekle⁹⁵, anlamsız tartışmalar çıkarmakla⁹⁶, Müslümanları saptırıp⁹⁷, onları küfre döndürmekle⁹⁸ ve hatta onlardan, yani Ehl-i Kitâbtan bazılarını küfre düşmekle⁹⁹ itham etmektedir. Bununla birlikte o, yine de Ehl-i Kitâb’ın hepsini bir ve aynı tutmamakta; içlerinde inananların, doğru ve güzel işler yapanların varlığını da kabul etmektedir.

Ehl-i Kitâb içerisinde samimi bir şekilde inanıp iyi, güzel işler yapanları olduğu gibi, inanmadığı halde yalan söyleyenleri ya da inançsızlığını açıkça ortaya koyarak türlü kötülükler yapanları da vardır. Nitekim Kur’ân-ı Kerîm, bu

90 Malik b. Enes, *el-Muvatta’*, (Beyrut: Dâru-İhyâi’t-Turâsî’l-Arabî, 1985), 1: 278; Abdürrezzâk b. Hemmâm es-San’ânî, *el-Musannef*, (Beyrut: Mektebetu’l İslamî, 1970), 6: 8.

91 Gürbüz, *Kur’ân’ın Ehl-i Kitâb’ın İnanç Problemlerine Bakışı*, 47-53.

92 Bakara, 2/75, 79; Nisâ, 4/46; Mâide 5/13-41.

93 Âl-i İmrân 3/71.

94 Bakara, 2/76; Âl-i İmrân, 3/72.

95 Bakara, 2/85.

96 Âl-i İmrân, 3/66.

97 Âl-i İmrân, 3/69; Nisâ, 4/44.

98 Bakara, 2/109; Âl-i İmrân, 3/72, 100.

99 Nisâ, 4/51; Haşr, 59/2; Beyyine, 98/6.

duruma açıkça vurgu yaparak Ehl-i Kitâb'ın hepsinin bir ve aynı olmadığını özellikle belirtmekte; onlar içinde gece saatlerinde secdeye kapanarak Allah'ın âyetlerini okuyan istikamet sahibi toplulukların bulunduğunu¹⁰⁰; bunların, Allah'a ve ahiret gününe inanıp, hayırlı işler yaptıklarını¹⁰¹ bildirmektedir. Buna karşılık Ehl-i Kitâbdan bazılarının ise, Kur'an'ı ve Hz. Muhammed'i bile bile inkâr ettikleri, pek çok Kur'an âyetinde vurgulanmıştır¹⁰². Kur'an'ın Ehl-i Kitâb'a ilişkin genel yaklaşımı bu olmakla birlikte, onun, kitap ahlını oluşturan Yahûdîler ve Hristiyanlardan her birine yönelik ayrı ve birbirinden farklı tutum sergilediği de görülmektedir. Bu nedenle Kur'an'ın, gerek Yahûdîlere ve gerekse Hristiyanlara yönelik farklı bakış açılarını ayrı başlıklar altında ele almak faydalı olacaktır.

1. Yahûdîler'e Bakış

Ehl-i Kitâb içerisinde Kur'an'ın en çok bahis konusu ettiği grup şüphesiz Yahûdîlerdir. Yahûdîlerin, Kur'an'ın indiği dönemde, özellikle Medine'de, diğer kitap ehli gruplarını oluşturan Hristiyanlardan sayıca daha fazla olmalarının ve Yahûdîlerin, sürekli olarak Peygamberlerle çeşitli dînî konularda sözlü tartışmaya girmelerinin bunda etkili olduğu bilinmektedir. İşte bu yüzden ki Kur'an, Hristiyanlardan daha çok, Yahûdîlerle diyalog içinde olmuş; onları, pek çok yanlış inançları ve tutumlarından dolayı kınayıp şiddetli bir şekilde eleştirmiştir.

Kur'an'ın Yahûdîlere yönelik eleştiri konusu yaptığı hususların belli başlılarını şöylece sıralayabiliriz:

- İnkârcılıkları¹⁰³
- İnananları Küfre Döndürmeye ve Onları Saptırmaya Çalışmaları¹⁰⁴
- Müslümanların Şiddetli Düşmanları Olmaları¹⁰⁵
- Sözlerinde Durmamaları, Bile Bile Yalan Söylemeleri¹⁰⁶

100 Âl-i İmrân, 3/113.

101 Âl-i İmrân, 3/114.

102 Bakara, 2/97-100, 146; Âl-i İmrân, 3/19, 70-73, 98; En'am, 6/20, 114; Ra'd, 13/36, 43.

103 Mâide, 5/59; En'am, 6/91.

104 Bakara, 2/109; Âl-i İmrân, 3/72, 99, 100.

105 Hûd, 11/17.

106 Âl-i İmrân, 3/75.

- Kin ve Buğz Sahibi Olmaları¹⁰⁷
- Mala-Mülke Düşkünlükleri¹⁰⁸
- Faizcilikleri¹⁰⁹
- Bozgunculukları ve Peygamberlerini Öldürmeleri¹¹⁰
- Yeryüzünde fesat çıkarmaları¹¹¹

2. Hristiyanlara Bakış

Kur'ân, Yahûdîlerle ilgili, özellikle de onların ahlâkî tutumlarıyla ilişkili nitelermeleri, Hristiyanlar için kullanmaz. Kur'ân, bu iki unsur arasında yaptığı bir karşılaştırmada, Yahûdîlere kıyasla Hristiyanların, Müslümanlara karşı sevgi bakımından daha yakın durduklarının altını özellikle çizmekte ve haliyle Hristiyanları, daha farklı bir konuma yüceltmektedir¹¹². Daha önce de değindiğimiz gibi, Kur'ân, bütün bir Ehl-i Kitâbı aynı kategoride değerlendirmemektedir. Onlardan bir kısmını gerek yanlış inançları ve gerekse Müslümanlara karşı değişik tutum ve davranışları yüzünden şiddetle eleştirmekle birlikte, yine de onların hepsini bir ve aynı tutmamaktadır. Ehl-i Kitâb içinde istikamet sahibi, gece saatlerinde secde ederek Allah'ın âyetlerini okuyan bir topluluğun olduğunu da söylemektedir¹¹³.

Bununla birlikte Kur'ânın, ahlâkî konularda olmasa da inanç bağlamında Hristiyanları da zaman zaman oldukça sert bir şekilde eleştiri konusu yapmakta, bu hususta onları açıkça kınamaktadır. Nitekim Kur'ân'ın Hristiyanlara yönelik eleştiri konusu yaptığı ana husus. Hz. İsa'nın tanrılığı (hâşâ) hakkındaki iddiaları¹¹⁴ olmuştur.¹¹⁵

107 Âl-i İmrân, 3/118, 120.

108 Bakara, 2/96; Mümtehhine, 60/13.

109 Nisâ, 4/160, 161.

110 Âl-i İmr'an, 3/75.

111 Mâide, 5/64.

112 Mâide, 5/82.

113 Âl-i İmrân, 3/113.

114 Mâide, 5/17, 73.

115 Detaylı bilgi için bkz. Muammer Esen, "Kur'ân'ın Ehl-i Kitâb'a Bakışı", *AÜİF Dergisi*, (2010): 93-110.

İKİNCİ BÖLÜM

KUR'ÂN-I KERÎM'İN EHL-İ KİTÂB'I MUHATAP ALMASI

Ehl-i Kitâb'ın kıssaları, iddia ve itirazları ile oluşturdıkları polemikleri Kur'ân-ı Kerîm'de sıkça görmek mümkündür. Ayrıca Ehl-i Kitâb'ın Peygamberler ile yaşadıkları polemiklerin aktarılmasında da, onların iddia ve itirazlarının aktarılmasında da Kur'ân-ı Kerîm'in ısrarcı ve ikna edici bir üslup sergilediği aşîkârdır. Kur'ân'ın bu öğretici üslubunun bir gerekliliği olarak Ehl-i Kitâb'ın öncelikle bir muhatap kabul edildiği görünmektedir.

Şu hususa da en başta vurgu yapmak gerekir ki: Kur'ân, akîde planında bazen Ehl-i Kitâb ile müşrikleri ve kâfirleri eş değer tutarken, bazen kitap ehlinin diğerlerinden farklı olduğunu açıkça belirtmektedir¹¹⁶.

Çalışmamızın bu bölümünde Kur'ân-ı Kerîm'in Ehl-i Kitâb'a yönelttiği farklı muhatap alma usulleri üzerinde durulmaya çalışılacaktır.

I. KUR'ÂN-I KERÎM'İN EHL-İ KİTÂB'I, "EHL-İ KİTÂB" İSMİYLE MUHATAP ALMASI

Kur'ân-ı Kerîm'in yapıcı ve öğretici üslubunun en bariz örneği, bütün iddia, itiraz ve isyanlarına rağmen Ehl-i Kitâb'a karşı Kur'ân'ın sergilediği hitab üslubudur. Tenkid ve eleştiri mahiyetindeki uyarılarda bulunurken bile Kur'ân-ı Kerîm'in, Yahûdî ve Hıristiyanlara kâfir ve müşriklere sergilediği mutlak reddeden üslubu sergilememiş olmaması, aslında Kur'ân'ın Yahûdî ve Hıristiyanları kazanmaya yönelik bir metod izlediğini ortaya koymaktadır.

Nitekim Kur'ân'a göre orijinal şekli bozulmuş bile olsa, ilahî vahye dayanan kitaplara iman eden herkese "Ehl-i Kitâb" isminin verilmesi bile, müsbet yaklaşım olarak değerlendirilebilir. Her ne kadar Ehl-i Kitâb, Allah'ın birliğini inkâr etme, Peygamberlerine isyan etme ve kendilerine indirilen ilahî kitaplarda

116 Fahreddin Râzî, Muhammed b. Ömer, *Mefatihü'l-Ğayb*, (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, , 1990), 19: 56.

tahrifatta bulunma ve kısaca Hz. Peygamber'in getirmiş olduğu son dinin ilkelerine aykırı inançları benimsemiş olma fiillerini işlemiş olsalar bile¹¹⁷ Kur'ân, ısrarla onları Ehl-i Kitâb kabul eder¹¹⁸.

Bir başka ifadeyle, Mukaddes Kitâb, Yahûdî ve Hristiyanlara “Ehl-i Kitâb” diye seslenerek; onları Ehl-i Kitâb olarak muhatab alarak; aslında kendi ehline seslenmiş olmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm, onları kendi ehli olarak görmekte ve belki de Ehl-i Kitâb olmaya davet etmektedir¹¹⁹.

Yahûdî ve Hristiyanlar'ın “Ehl-i Kitâb” diye muhatab alınmasındaki diğer bir yön ise şudur: Yahûdî ve Hristiyanlar, Mukaddes Kitaplar ve içeriklerinden haberdar oldukları için bu isim ile muhatap alınmışlardır. Yahûdî ve Hristiyanlar, vahiyden haberdardır. Tevhid ve nübüvvet konularında bilgi sahibidirler. Dolayısıyla Kur'ân tarafından “Ehl-i Kitâb” ismiyle muhatab alınan Yahûdî ve Hristiyanlar, bu hitapla teolojik bir değer ile muhatab alınmaktadır¹²⁰. Zira Kur'ân'ın bu hitabı ile Yahûdî ve Hristiyanlar, Allah'ın kitâbına “Ehil” kılınmaktadır¹²¹. Dolayısıyla Yahûdî ve Hristiyanlara Allah'tan gelen kitâbın (Kur'ân-ı Kerîm'in) ehli olmaları yönünde bir teşvikte bulunmaktadır¹²². Bu yaklaşımı ile Kur'ân-ı kerîm Ehl-i Kitâb'ı Müsbet manada muhatap almakta ve aynı zamanda onların kalplerine sevimli gelecek bir üslup sergilemiş olmaktadır¹²³.

117 Bakara, 2/91, 93; Âl-i İmrân, 3/112; Nisâ, 4/46; Tevbe, 9/30.

118 Mâide, 5/15, 65, 68; Ankebût, 29/46; Hadîd, 57/29.

119 Yûsuf Karadâvî, *Ehl-i Kitap'la Diyalog ve Bayramlaşma*, *Diyalogun Dinî ve Tarihi Temelleri*, (İzmir: Işık Yay., 2006), 190.

120 Muhammed b. Yusuf Ceyyani Ebû Hayyan Endelûsî, *Tefsirü'l-Bahri'l-Muhît*, (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1983), 2: 482; Ebu'l-Hasan Burhaneddin İbrâhim b. Ömer b. Hasan Bikâî, *Nazmü'd-Dürer*, (Haydarabad: Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmaniyye, 1978), 4: 447.

121 Râzî, *Mefatih*, 8: 76.

122 Endelûsî, *Tefsir*, 2: 482

123 Yûsuf Karadâvî, *el-Hıvârü'l-İslâmî el-Mesîhî*, (Kuveyt: el-Müslimu'l-Muâsir, 1997-1998), 22: 86, 145.

II. KUR'ÂN-I KERÎM'İN EHL-İ KİTÂB'A AYRICALIK TANIYARAK MUHATAB ALMASI

İslâm dini, Mekke döneminden itibaren çok çeşitli etnik ve siyasi gruplarla, kabilerle birlikte yaşama tecrübesi içerisinde olmuştur. Bunların tamamına yönelik sergilediği yaklaşımdan farklı bir üslupla İslam, Ehl-i Kitâb'a ayrıcalıklar tanıyarak onlarla sosyal ilişkilerini farklı değerlendirmiş, onlara özel hukûkî konumlar tanımıştır.

Ehl-i Kitâb'a tanınan ayrıcalıklar şunlardır:

1. Ehl-i Kitâb'tan olan Kadınlarla Evlenilmesine İzin Verilmesi: Ailenin sağlam bir şekilde kurulup devam ettirilmesine ve korunmasına son derece önem İslam Dini, eş seçme konusunda bireyleri sadece yönlendirme ile yetinmemiş; fertlere bir takım sınırlandırmalar da getirmiştir¹²⁴. Evlilik ve aile müessesine bunca önem veren İslam Dini'nin Ehl-i Kitâbdan olan kadınlarla evliliğe izin vermiş olması¹²⁵, Ehl-i Kitâb'a tanınmış önemli bir hak ile onların muhatab alınmış olması anlamına gelmektedir.

2. Kestikleri ve Yemeklerinin yenmesi: Kesin bir dille müşrik ve kâfirlerin kestiklerinin ve yemeklerinin yenmesini yasaklayan¹²⁶ İslam Dini, Ehl-i Kitâb'a ayrıcalık tanıyarak¹²⁷, Ehl-i Kitâb'ı tanıdığı bu ayrıcalık ile muhatab almıştır. Kur'ân'da mutlak olarak haram olduğu bildirilen yiyecekler¹²⁸ ile bu ayrıcalık sınırlandırılmış olmakla birlikte, var edilişi itibariyle helal olan hayvanların Ehl-i Kitâb tarafından kesilmiş olması, haram olmasına sebep olarak kabul edilmemiştir.

Sonuç olarak Müslümanların Ehl-i Kitâbla evlenebilmesine ve onların kestiklerini ve temiz olan yiyeceklerini yiyebilmesine yönelik âyetlerin var olması, Ehl-i Kitâb'a yönelik müsbet bir hitabın var olduğunu; tanınan ayrıcalıklar ile Ehl-i Kitâb'ın muhatab alındığını göstermektedir.

124 Mâide, 5/5.

125 Bakara, 2/221; Mümtehine, 60/10.

126 Mâide, 5/5.

127 Mâide, 5/5.

128 Mâide, 5/3

Her ne kadar sebep-i nüzulü bağlamında değerlendirildiğinde daha husûsî hâdiselere işaret etse de, Ehl-i Kitâb'a ayrıcalıklar tanınan âyetler ile muhatab alınmaları, Ehl-i Kitâb ile ilgili âyetlerin bazılarında verilmek istenen mesajların anlaşılmasında genel bir bağlamı ortaya koymaktadır.

III. KUR'ÂN-I KERÎM'İN, BAZI SIFATLARINA VURGU YAPARAK EHL-İ KİTÂB'I MUHATAB ALMASI

Kur'ân'ın, Ehl-i Kitâbdan bahsettiği bazı âyetlerde, onların bazı sıfatlarına olumlu vurgu yaptığı görülmektedir.

Kur'ân'ın Ehl-i Kitâba ait olup olumlu vurgu yaptığı sıfatlar şunlardır:

1. Ehl-i Kitâb arasında Dürüstlük ve Güvenilir insanların bulunması: “Ehl-i Kitap’tan öylesi vardır ki kendisine yüklerle altın emanet bıraksan, onları sana öder. Ama öylesi de vardır ki, bir altın bile versen başında dikilip durmadıkça onu sana geri vermez.”¹²⁹ Âyeti ile “kendisine emanet bırakıldığında güvenilir olan kitap ehliyle, emanete riâyet etmeyen Ehl-i Kitap eşit değildir”; vurgusu yapılarak; Ehl-i Kitâb’dan olumlu sıfatlara sahip olanlar, bu özellikleri ile Kur’ân’a muhatab kılınmışlardır¹³⁰.

2. İçlerinde sevgi yönünden Mü'minlere yakın olanların bulunması: “Müminlere sevgi bakımından en çok yakınlık duyanların ise "Biz Nasârâ'yız (Hristiyan'ız)" diyenler olduğunu görürsün. Bunun sebebi, onlar arasında bilgin keşişlerin ve dünyayı terk etmiş rahiplerin bulunması ve onların kibirlenmemeleridir.”¹³¹ Âyetindeki Mü'minlere sevgi gösterme sıfatları ile ön plana çıkan Ehl-i Kitâb guruplarına vurgu yapılarak; bu sıfatları dolayısıyla Kur’ân tarafından muhatab alınmışlardır¹³².

Ehl-i Kitâb'ın bir kısmının dünyaya karşı hırs göstermiyor olması, başkalarını küçük görmeyip kibirden kaçınmaları, kıskançlık göstermemeleri,

129 Âl-i İmrân, 3/75.

130 Beğavî, age., 1/317.

131 Mâide, 5/82.

132 İbnu'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Cemâluddîn Abdurrahmân b. Ali, *Zâdu'l-Mesîr fî İlmi'tTefsîr*, (Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, 1987), 2: 408.

eziyet ve düşmanlıktan uzak durmaları, içlerinde kalplerinde incelik şefkat bulunanların olması, Müslümanlara karşı hoşgörü ve iyilikle mukabele edenlerinin bulunması gibi sıfatlarına âyetler ile yapılan vurgular da dikkat çekicidir.¹³³

Sonuç itibariyle; Kur'ân'ın muhatabı kabul edilen ve âyetlerle hitab edilen Ehl-i Kitâb'ın; tek bir hüküm ile değerlendirilmemesi; tenkid, reddiye ya da cezaya mahkum edilecek olanları olduğu gibi, güzel sıfatları olanlar, müsbet açıdan Kur'ân'ın yaptığı çağrılara kulak verenlerinin de bulunmasının âyetlerle ön plana çıkarılması, Kur'ân'ın Ehl-i Kitâb'ı ciddi muhatablar olarak kabul ettiğinin işaretleridir.

IV. KUR'ÂN-I KERÎM'İN, EHL-İ KİTÂB'I UYARARAK MUHATAB ALMASI

Kur'ân-ı Kerîm, Yahûdî ve Hıristiyanları, kaynak itibarıyla vahye dayanan birer kitâba sahip oldukları için, kitâbı olmayan topluluklardan farklı bir kategoride değerlendirerek, biliyor oldukları kâinatın bir yaratıcısı olduğuna inanma, nübüvvet müessesesine aşına olma ve ahirete iman etme gibi temel inanç esaslarını kabul etme, hatta yeni bir peygamberin geleceğini de bilme hususlarında kendilerine gelmeleri konusunda uyarmaktadır¹³⁴.

Kur'ân, Ehl-i Kitâb'ın elinde belli oranda tahrif edilmiş olsa bile; semavî kaynaklı bir kitâbın bulunmasını Yahûdî ve Hıristiyanlar için bir ayrıcalık ve üstünlük olarak saymış; bundan hareketle de Ehl-i Kitâb'ı vahyi kabul etmeye ve onu anlamaya diğer din mensuplarından daha yatkın oldukları konusunda uyararak; bir manada sevecen bir üslupla muhatap almıştır¹³⁵.

Nitekim Kur'ân'ın Ehl-i Kitâb için “Ehlü’z-Zikr” ifadesini kullanması¹³⁶, Yahûdî ve Hıristiyanların Vahiy halkasından gelme olduklarına ve ilahi; semâvî

133 Râzî, *Mefatih*, 12: 56.

134 Mehmet Paçacı, *Kutsal Kitaplarda Ölümötesi*, (Ankara: Ankara Okulu Yay., 2001), 16.

135 Fatih Kesler, *Kur'ân-ı Kerîm'in Evrenselliği*, (Van: 1996), 194.

136 Nahl, 16/43; Enbiyâ, 21/7.

olana muhatab olduklarına işaretler. Ve aynı zamanda bu konumlarını korumaları konusunda yol gösteren bir uyarı ile muhatab alınmaları anlamına gelmektedir.

Hatta bir zamanlar, Ehlü'z-Zikr'in yani Ehl-i Kitâb'ın; Peygamberlerine iman etmeyen müşriklere yol gösterici olduklarına¹³⁷ vurgu yapan Kur'ân-ı Kerîm, Ehl-i Kitâb'ın Peygamberlik meselesini en iyi bilen olduklarını hatırlatarak müşrik ve kâfirler gibi inkârcı, tevhide muhalif olmamaları konusunda Ehl-i Kitâb'ı uyararak muhatab almıştır¹³⁸.

V. KUR'ÂN-I KERÎM'İN EHL-İ KİTÂB'I TENKİD EDEREK MUHATAP ALMASI

Kitap ehli gruplar içinde Kur'ân-ı Kerîm'in en çok bahsettiği grup, Yahûdîlerdir. Yahûdîlerin, Kur'ân-ı Kerîm'in indiği dönemde, özellikle Medine'de, Hristiyanlardan sayıca daha fazla olmalarının ve sürekli olarak Peygamberlerle çeşitli dini konularda tartışmaya ve iddialaşmaya girmelerinin bunda etkili olduğu bilinmektedir. İşte bu yüzdendir ki Kur'ân, Hristiyanlardan daha çok, Yahûdîlerle diyalog içinde olmuş; onları, pek çok yanlış inançları ve tutumlarından dolayı kınayıp şiddetli bir şekilde eleştirmiştir¹³⁹.

Bununla birlikte Yahûdîler kadar sıklıkla zikredilmemekle beraber Kur'ân'da Hristiyanların da muhatap alındığı görünmektedir. Yahûdîler ile Hristiyanların muhatap alınmasındaki en önemli farklılık ise, Kur'ân, Yahûdîlerle ilgili, özellikle de onların ahlaki tutumlarıyla ilişkili nitelemeleri, Hristiyanlar için kullanmaz. Kur'ân, bu iki unsur arasında yaptığı bir karşılaştırmada, Yahûdîlere kıyasla Hristiyanların, Müslümanlara karşı sevgi bakımından daha

137 Enbiyâ, 21/7.

138 Ebû Ca'fer b. Cerîr Muhammed b. Cerîr b. Yezîd et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîl-i Âyi'l-Kur'ân*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1984), 17: 5; Ebû Muhammed Hüseyin b. Mes'ûd el-Beğavî, *Tefsîru'l-Beğavî: Me'âlimu't-Tenzîl*, thk. Hâlid Abdurrahmân el-Ak, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1987), 3: 239; Zemahşerî, Mahmûd b. Ömer b. Muhammed, *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl fî Vucûhi't-Te'vîl*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1983), 2: 563; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali b. Muhammed el-Havlânî eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1983), 3: 399.

139 Bakara, 2/75- 79, 85, 109, 121; Âl-i İmrân, 3/66, 69, 71, 72, 100, 199; Nisâ, 4/44, 46, 51, 59; Mâide, 5/13, 41; Haşr, 59/2; Beyyine, 98/6.

yakın durduklarının altını özellikle çizmekte ve haliyle onları, yani Hristiyanları, daha üstün bir konuma yüceltmektedir¹⁴⁰.

Yahûdîler ile Hristiyanlar arasındaki bu tasnifi ve kıyaslamayı yapmakla birlikte Kur'ân-ı Kerîm Yahûdî ve Hristiyanlara yönelik çeşitli tenkitleri her iki grubu da birbirinden ayırd etmeden zikretmektedir.

Zira Kur'ân-ı Kerîm'in Ehl-i Kitâb'ı tenkid ettiği hususları şöylece sıralamak mümkündür:

Allah'ın âyetlerini inkâr etmeleri¹⁴¹, Allah'a şirk koşmaları¹⁴², Yahûdîlerin kendilerini¹⁴³ ve Hz. Üzeyr'i¹⁴⁴, Hristiyanların ise, Hz. İsa'yı Allah'ın oğlu kabul etmeleri¹⁴⁵, Allah'a karşı verdikleri sözleri tutmamaları¹⁴⁶, Allah'ın yasaklarına uymamaları¹⁴⁷, Allah'a karşı uygunsuz ve yakışsız nitelemelerde bulunup¹⁴⁸; Allah hakkında Hakk'ın dışında söz söylemeleri¹⁴⁹, İslâmı alay etmeleri¹⁵⁰, yeryüzünde bozgunculuğa koşmaları¹⁵¹, kendilerine verilen kutsal kitapları asıl şekliyle muhafaza etmeyip birtakım değişiklikler yapmaları¹⁵², bir kısmının ondan yüz çevirmeleri¹⁵³, Hz. Muhammed (s.a.v.)'e inanma konusunda bile bile hakkı gizleyip¹⁵⁴, O'nun Peygamberliğini kabul etmemeleri¹⁵⁵, kendilerine gönderilen

140 Mâide, 5/82.

141 Bakara, 2/89; Âl-i İmrân, 3/70; Tevbe, 9/29.

142 Bakara, 2/92, 135; Tevbe, 9/31.

143 Mâide, 5/18.

144 Tevbe, 9/30.

145 Tevbe, 9/30.

146 Nisâ, 4/155; Bakara, 2/63-64, 100.

147 Nisâ, 4/154; Bakara, 2/65-66, 93.

148 Âl-i İmrân, 3/93-94, 181; Mâide, 5/24, 64.

149 Nisâ, 4/171; Mâide, 5/77.

150 Mâide, 5/57.

151 Mâide, 5/64.

152 Bakara, 2/75, 79; Âl-i İmrân, 3/78; Nisâ, 4/46; Mâide 5/13.

153 Âl-i İmrân, 3/23, 78-79; Nisâ, 4/55; En'âm, 6/91.

154 Bakara, 2/42.

155 Bakara, 2/146; En'âm, 6/20; Saff, 61/6.

elçilerin bir kısmına eziyet etmeleri¹⁵⁶, bir kısmını da öldürmeleri¹⁵⁷, insanlar arasında inananlara düşmanlık bakımından en şiddetlileri olmaları¹⁵⁸ çarpık ahiret inancına sahip olmaları¹⁵⁹ ve özellikle bazılarının ne Allah'a ne de ahiret gününe inanmamaları¹⁶⁰, Allah'ın meleklerine düşmanlık yapmaları¹⁶¹, şeklinde sıralamak mümkündür.

İşte kitap ehli, bu çarpık itikatlara ve olumsuz vasıflara sahip olanlara ahirette acı bir azabın dokunacağı¹⁶² ve o inkârcıların, içlerinde ebedî kalacakları cehennem ateşinde oldukları bildirilerek¹⁶³, tenkid metodu ile Kur'ân-ı Kerîm tarafından muhatap alınmaktadır.

Burada şunu da ifade etmek gerekir ki; Kur'ân pek çok âyetinde Ehl-i Kitâb'ın olumsuz yönlerine tenkid metodu değinerek, Kur'ân'ın genelinde kitap ehline eleştirel tutumun hâkim bir anlayış olduğu çok açık bir şekilde ortaya koyulmaktadır.

Ehl-i Kitâb'ın Kur'ân tarafından tenkid edilen yönleri zikredilirken, aynı zamanda bu tenkid edilen yönlerin cevabı mahiyetinde açıklamalara Kur'ân'da yer verilerek; bu belirlemelerin sadece bir tenkid olarak kalmaması; aynı zamanda Ehl-i Kitâb'ın hatalarından dönmelerini temin etmelerine yönelik imkânlar tanınması da sağlanmış olmaktadır. Nitekim çalışmamızın Üçüncü Bölümünde detaylı örneklerine yer verilecek olan, Ehl-i Kitâb'a cevap mahiyetindeki âyetlerde yer yer öğretilere, eleştirilere ve kurtuluş çarelerinin sunulmasına yer verilmektedir.

Dolayısıyla Kur'ân'ın Ehl-i Kitâb'ı tenkid metodu ile muhatap almasındaki temel hedefinin Ehl-i Kitâb'ın te'dîbi olduğu söylenebilir.

156 Saff, 61/5.

157 Bakara, 2/61; Nisâ, 4/155; Mâide, 5/70.

158 Mâide, 5/82.

159 Âl-i İmrân, 3/24.

160 Tevbe, 9/29.

161 Bakara, 2/98.

162 Mâide, 5/73.

163 Beyyine, 98/6.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KUR'ÂN'DA YAHUDİ VE HRİSTİYANLARIN İDDİA VE TALEPLERİNE VERİLEN CEVAPLAR

Kur'ân-ı Kerîm'in Ehl-i Kitâb kavramının şekillenmesindeki etkisi ve Ehl-i Kitâb'a genel yaklaşımı hakkında çalışmamızın ilk bölümünde verilen bilgiler ışığında tezimizin bu bölümünde, Ehl-i Kitâbı mevzu bahis eden ve Ehl-i Kitâb'ı muhatap alan Kur'ân'ın ele aldığı bazı örneklerden hareketle, Ehl-i Kitâb'ın iddia ve taleplerinin neler olduğunu ve Kur'ân'ın bu iddia ve taleplere ne tür cevaplar verdiğini incelemeye çalışacağız.

Bu bölümde iddiaların yer aldığı âyetlerin incelenmesi ile söz konusu talep ve iddialar ortaya konulacak olup; âyetlerle Kur'ân'ın verdiği cevaplar serdedilecektir. Kur'ân'ın üslup ve tavrından hareketle, verilen cevabın öğretilerine de imkânlar çerçevesinde değinilecektir.

I. YAHUDİLERİN İDDİA VE TALEPLERİ

Kitap ehli gruplar içinde Kur'ân-ı Kerîm'in en çok bahis konusu ettiği grup şüphesiz Yahûdîlerdir. Yahûdîlerin, özellikle Medine'de, diğer kitap ehli gruplarını oluşturan Hristiyanlardan sayıca daha fazla olmaları ve yine onların, sürekli olarak Peygamberlerle çeşitli dini konularda polemiklere girmelerinin bunda etkili olduğu söylenebilir.¹⁶⁴

Kur'ân, Yahûdîleri sadece bir tespit kastıyla zikretmekle ve hatta farklı kimliklerle isimlendirmekle kalmamış; inkârcılıkları,¹⁶⁵ inananların aklını bulandırmaya yönelik girişimlerde bulunmaları¹⁶⁶, kitaplarını tahrif edip; onda olmayan hususları eklemeye çalışmaları¹⁶⁷ Müslümanlara şiddetli düşmanlık

164 Muammer Esen, “Kur'ân'ın Ehl-i Kitâb'a Bakışı”, 98.

165 En'âm, 6/91.

166 Bakara, 2/109; Âl-i İmrân, 3/69, 72-73; Nisâ, 4/44.

167 Bakara, 2/75; Nisâ, 4/46; Mâide, 5/13.

göstermeleri¹⁶⁸, sözlerinde durmamaları ve bunun gibi detay özellikleri¹⁶⁹ ile şiddetle kınayıp eleştirmek amacıyla da çokça zikretmiştir.

Bu eleştirilerin ve hatta kınamaların belirtildiği âyetlerde verilen örnekler incelendiğinde, Kur'ân'da Yahûdîlerin talepleri ve buna mukabil Kur'ân'ın mu'ciz cevaplarının ön plana çıkarttığını görmek mümkündür.

A. Yemek

Kur'ân-ı Kerîm'de, İsrâiloğulları'nın çöldeki hayatı nakledilirken üç yerde¹⁷⁰ onlara verilen nimetler olarak men ve selvâdan (المن والسلوى) bahsedilmektedir. Taberî "Menn" in, ağaçtan sızan reçine, bal; süttten beyaz ve baldan tatlı bir yiyecek olduğunu, bu gıdanın ağaçların üzerine düştüğünü, kar gibi İsrâiloğulları'nın üzerine yağdığını, yenilen, pişirilip içilen bir yiyecek olduğunu farklı rivâyetlerle aktarmıştır.¹⁷¹ Fahreddin er-Râzî ise, fecir vaktinden güneşin doğmasına kadar her insan için belli miktarda kar gibi yağın bir yiyecek¹⁷² olduğunu, İbn Kesîr de, bal gibi gökten indirilen ve su katılarak tüketilen bir içecek, tek başına yenildiği gibi başka yiyeceklere de katılan bir yiyecek¹⁷³, olduğunu belirten rivâyetleri ışığında aktarmıştır.

Müfessirler selvânın ise, Allah tarafından İsrâiloğulları'na yetecek kadar yemeleri için gönderilen bıldırcın, bıldırcın kuşuna benzer bir kuş veya bıldırcından daha büyük güvercin gibi besili bir kuş olduğu şeklinde farklı rivâyetler nakletmişlerdir¹⁷⁴.

168 Mâide, 5/82.

169 Bakara, 2/96; Âl-i İmrân, 3/75, 118-120; Nisâ, 4/160-161; Mâide, 5/64, 70; Mümtehine, 60/13.

170 el-Bakara 2/57; el-A'râf 7/160; Tâhâ 20/80.

171 Taberî, *Cami'*, 1: 293-295.

172 Râzî, *Mefatih*, 3: 87.

173 İbn-i Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmâil b. Ömer b. Kesîr el-Kûreyşî ed-Dimaşkî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2000), 1: 406-408.

174 Taberî, *Cami'*, 1: 295-296; Râzî, *Mefatih*, 3: 87

Ancak İsrailoğulları, çölde geçen süre içerisinde başta susuzluk olmak üzere bazı konularda şikâyetlerde bulunmaya başlamışlardı. Hatta bir müddet sonra kendilerine Allah tarafından verilen menn ve selva hakkında Hz. Musa'ya serzenişlerde bulunmuşlardır.¹⁷⁵

Çalışmamızın bundan sonraki sürecinde konuyla alakalı olarak İsrâiloğullarının itiraz ve serzeniş mahiyetindeki talepleri ve kendilerine verilen cevaplar ele alınacaktır.

Konuyla ilgili âyet şöyledir:

“Hani, “Ey Mûsâ! Biz bir çeşit yemeğe asla katlanamayız. O hâlde, bizim için Rabbine yalvar da, o bize yerden biten sebze, kabak, sarımsak, mercimek, soğan versin” demiştiniz. O da size, “İyi olanı düşük olanla değiştirmek mi istiyorsunuz? Öyle ise inin şehre! İstedikleriniz orada var” demişti. Böylece zillet ve yoksulluk onları kapladı. Onlar, Allah'ın gazabına uğradılar. Bunun sebebi, onların; Allah'ın âyetlerini inkâr ediyor, Peygamberleri de haksız yere öldürüyor olmaları idi. Bütün bunların sebebi ise, isyan etmek ve aşırı gitmekte oluşlarıydı.

Siz (İsrâiloğulları): “Ey Musa! Biz bir (çeşit) yemek (yemeye) asla sabredemeyiz. Artık bizim için Rabbine dua et. Bize yeryüzünün yetiştirdiği şeylerden, sebzesinden, kabağından, sarımsağından, mercimeğinden ve soğanından çıkarsın.” demiştiniz. (Musa da): ‘Hayırlı olanı, daha değersiz olanla mı değiştirmek istiyorsunuz? (Öyle ise) Mısır’a inin, sizin istediğiniz şeyler muhakkak ki orada var.’ demişti. (Sonra da) onların üzerlerine zillet (sefalet) ve fakirlik (damgası) vuruldu. Ve onlar, Allah’tan bir gazaba uğradılar. İşte bu, Allah'ın âyetlerini inkâr etmeleri ve Peygamberleri haksız yere öldürmelerinden dolaydır. İşte bu (ceza), asi olup (isyan edip), haddi aşmış olmaları sebebiyledir.”¹⁷⁶

İsrâiloğulları, Hz. İbrâhim'in torunları olup yüksek bir dinî, ahlâkî kültür ve geleneğe sahip oldukları halde, yüzyıllar boyunca Mısır'da kaldıkları için

175 Tevrat, Çıkış, 16/2-3.

176 Bakara, 2/61.

birçoğu oranın putperest kültürüyle dejenere olmuş¹⁷⁷ ve orada ikinci sınıf insanlar olarak muamele görmüşlerdi. Hz. Musa bu yaşam tarzından onları kurtarmasına rağmen bir kısmı her fırsatta içinde bulunulan yaşam koşullarından şikâyet edip bunu dile getiriyorlardı. Hatta Mısır’da iken yaşadıkları sıradan hayatı özlüyor¹⁷⁸, tek yemekle yetinemeyeceklerini söylüyor ve Hz. Mûsâ’dan çeşitli taleplerde bulunuyorlardı. Bunlardan bazıları da, yukarıda geçen âyette zikredilen sebzelerdi.¹⁷⁹

Kur’ân-ı Kerîm’in Verdiği Cevap

Aynı âyette yer alan ve Hz. Musa’nın dilinden aktarılan, “*İyi olanı düşük olanla değiştirmek mi istiyorsunuz? Öyle ise inin şehre! İstedikleriniz orada var*” şeklindeki lafzı İsrâiloğullarının bu taleplerine karşı bir uyarı ve ihtar¹⁸⁰ manasındadır ve de ayrıca, kendilerine Allah tarafından verilenlerin talep ettiklerinden daha iyi ve üstün olduğunu belirten bir cevaptır.

Hz. Musa, verilenlerin üstünlüğünü ifade ederken çölde çok çeşitli yiyeceğe sahip olmasalar da, yedikleri menn ve selvanın sıradan yiyecek ve içecekler olmayıp Allah tarafından özel olarak kendilerine lütfedildiğini, ayrıca, belki de yüksek bir besin değeri taşıdığını söyleyerek onları “*İyi olanı düşük olanla değiştirmek mi istiyorsunuz?*” diyerek uyarmıştır.¹⁸¹

Âyetin ikinci kısmında ise Hz. Musa, İsrâiloğullarına istediklerine ulaşabilmeleri için bir seçenek sunarak, “*Öyle ise inin şehre! İstedikleriniz orada var.*” demişti. Bu cevap, bir taraftan istediklerine çabucak ulaşmalarını İsrailoğullarına temin ederken diğer taraftan yaptıkları kötü tercihin akıbetinde uğrayacakları fenalığı da haber vermektedir.¹⁸²

177 Hayreddin Karaman vd., *Kur’ân Yolu, Türkçe Meal ve Tefsîr*, (Ankara: DİB Yay., 2003), 1: 129.

178 İbn-i Kesîr, *Tefsîr*, 138; Elmalılı, *Hak Dini*, 1: 309; Karaman vd., *Kur’ân Yolu*, 1: 129.

179 Âlûsi, Şühâbu’d-Dîn Mahmud el-Bağdâdî el-Hasenî, *Rûhu’l-Me’ânî*, (Beyrut: Dâr-u İhyâi’t-Türâs’il-Arabî, ty), 3: 128.

180 İbn Kesîr, *Tefsîr*, 138.

181 Karaman vd., *Kur’ân Yolu*, 1: 129.

182 Elmalılı, *Hak Dini*, 1: 309-310.

Görüleceği üzere; İsrailoğullarının “yemek” konusunda ortaya koydukları taleplere Kur’ân’ın verdiği bu cevap, bir yandan İsrailoğullarını tatmin eder mahiyette iken, bir yandan da talepleri ile ortaya koydukları itirazcı tavrın, onlar için olumsuz sonuçlara neden olacağını da beyan etmektedir.

B. Kurban Edilmesi İstenen İneğin Nitelikleri

İsrâiloğullarının başından geçen olaylardan biri de, “Allah’ın İsrailoğullarından bir inek kurban etmelerini istemesidir.” Söz konusu ineğin kurban edilmesini gerektiren olayın ayrıntısı hakkında âyetlerde bilgi verilmemiş, sadece Bakara sûresinin 72. Âyetinde “*Hani siz bir adam öldürmüştünüz de birbirinize düşmüştünüz*” ifadesi ile kısaca bir adam öldürme olayından söz edilmiştir. Bir sonraki 73. Âyette de “*(O ineğin bir parçasıyla) ölüye vurun.*” denilerek “Adam öldürme” hadisesi ve sonrasında gelişen olaylar ile “inek kurban etme” emrinin bağlantılandırıldığı zikredilmektedir.

Bu görüşü savunan müfessirlerin konuya yaklaşımları şöyledir:

Elmalılı Hamdi Yazır’a göre, “İsrailoğullarının içlerinde yaşlı ve gâyet zengin bir adam varmış, bunun bir oğlu ve birçok da yeğenleri, yani kardeş çocukları bulunuyormuş. Yeğenler, bu zengin amcanın mirasına konmak için onun tek oğlunu gizlice öldürmüşler, sonra da cenazesini kapıya koyarak bağırıp çağırmaya, güya katilini aramaya, cinâyeti şunun bunun üzerine atmaya kalkışmışlardı. Katilin bulunamaması üzerine de büyük bir fitne çıkmıştı.”¹⁸³

İbn-i Kesîr’in rivâyetinde de, Elmalılı’nın bu rivâyetinin aynısı zikretmekle birlikte ek olarak 72. ve 73. âyetlerle bağlantısı kurulup, “İşte, bu olaylar üzerine sığırın bir parçası ile öldürülen o adama vurulup dirilmiş ve maktul, katili haber vererek mu’cize gerçekleşmiştir.”¹⁸⁴ denilmiştir.

Her ne kadar 72. Âyette zikredilen adam öldürme olayının, inek kurban etme emrinin sebebi olarak görülmesi ihtilaflı olsa da,¹⁸⁵ Kur’ân-ı Kerîm’in sebep

183 Elmalılı, *Hak Dini*, 1: 323.

184 İbn Kesîr, *Tefsir*, 138.

185 Karaman vd., *Kur’ân Yolu*, I/140-142.

hakkında detay vermemiş olması, daha çok inek kurban etme emrine ve İsrailoğullarının bu emir karşısında takındıkları tavra dikkat çekmesi açısından önemlidir. Ayrıca Hz. Peygamber dönemindeki Yahûdîlerin, bu olay hakkında mâlumat sahibi oldukları¹⁸⁶ gerekçesi ile detay verilmediği de düşünülebilir.

“İnek kurban edilmesi” emrinin nedeni olarak zikredilen “adam öldürme” fiilinin detayları üzerinde çok durulmamakla birlikte, İsrailoğullarının Allah’ın “inek kesme” emri karşısında takındıkları talepkâr tavır, konuyla ilgili ilk âyet grubunda şöyle işlenmektedir:

“Hani Mûsâ kavmine, “Allah, size bir sığır kesmenizi emrediyor” demişti. Onlar da, “Sen bizimle eğleniyor musun?” demişlerdi. Mûsâ, “Kendini bilmez cahillerden olmaktan Allah’a sığınırım” demişti. “Bizim için Rabbine dua et de onun nasıl bir sığır olduğunu bize açıklasın.” dediler. Mûsâ şöyle dedi: “Rabbim diyor ki: O, ne yaşlı, ne körpe, ikisi arası bir sığırdır. Haydi, emrolduğunuz işi yapın. Onlar, “Bizim için Rabbine dua et de, rengi neymiş? açıklasın” dediler. Mûsâ şöyle dedi: “Rabbim diyor ki, o, sapsarı; rengi, bakanların içini açan bir sığırdır” dedi. “Bizim için Rabbine dua et de onun nasıl bir sığır olduğunu bize açıklasın. Çünkü sığırlar, bizce, birbirlerine benzemektedir. Ama Allah dilerse elbet buluruz” dediler. Mûsâ şöyle dedi: “Rabbim diyor ki; o, çift sürmek, ekin sulamak için boyunduruğa vurulmamış, kusursuz, hiç alacası olmayan bir sığırdır.” Onlar, “İşte, şimdi tam doğrusunu bildirdin” dediler. Nihâyet o sığırı kestiler. Neredeyse bunu yapmayacaklardı.”¹⁸⁷

Kurban emrinin geçtiği 67. âyette ilk önce inek kurban edilmesi istenmiştir; ancak sonraki âyetlerde ineğe ilişkin İsrailoğullarının talepleri ve bunlara verilen cevaplar zikredilmiştir.

Kur’ân-ı Kerîm’in Verdiği Cevap

İsrailoğullarının “inek kurban etme” emri karşısında üç defa talepte bulunduklarının zikredildiği Bakara Sûresi 68. ve 69. âyetlerin baş kısımlarında talepler yer alırken, son kısımlarında ise Kur’ân’ın verdiği cevaplara yer

186 Tevrat, Tesniye, 21/1-9.

187 Bakara, 2/67-71.

verilmektedir. Aynı şekilde 70. âyette yer alan İsrailoğullarına ait talebe 71. âyet ile cevap verilmiştir.

Şöyle ki:

Bakara sûresi 68. Âyette “*Bizim için Rabbine dua et de onun nasıl bir sığır olduğunu bize açıklasın.*” talebi karşısında Hz. Musa’nın diliyle Kur’ân-ı Kerim “*Rabbim diyor ki: O, ne yaşlı, ne körpe, ikisi arası bir sığırdır. Haydi, emrolunduğunuz işi yapın.*” buyurarak İsrailoğullarının “inek kurban etme” emrine karşı verdikleri ilk talepkâr tepkinin cevabını vermiştir.

Aynı konuda İsrailoğulları ikinci kez Bakara sûresi 69. Âyette “*Bizim için Rabbine dua et de, rengi neymiş? açıklasın*” diyerek itiraz içerikli taleplerini dillendirmişlerdir. İsrailoğullarının bu talebi karşısında Hz. Musa’nın dilinden Kur’ân-ı Kerim “*Rabbim diyor ki, o, sapsarı; rengi, bakanların içini açan bir sığırdır*” cevabını vererek, ikinci kez bir belirleme yapmıştır. Aslında Yahûdîlerin taleplerindeki amacın, Allah’ın emrini yerine getirmek olmadığını; isyan ve itaatsizlik manasında bir cevap olduğunu ispatlarcasına Allah Teâlâ, ısrarla Yahûdîlerin sorularını cevaplamıştır¹⁸⁸.

Verilen cevaplara rağmen üçüncü kez İsrailoğulları, “*Bizim için Rabbine dua et de onun nasıl bir sığır olduğunu bize açıklasın. Çünkü sığırlar, bizce, birbirlerine benzemektedir. Ama Allah dilerse elbet buluruz*”¹⁸⁹ diyerek bu kez iddia içerikli bir talepte bulunmuşlardır. Bu talebe Kur’ân-ı Kerim Hz. Musa’nın ifadeleriyle, “*Rabbim diyor ki; o, çift sürmek, ekin sulamak için boyunduruğa vurulmamış, kusursuz, hiç alacası olmayan bir sığırdır.*”¹⁹⁰ cevap vermiştir.

Bu cevap karşısında artık soru soracak takat ve çerçevesi kalmayan İsrailoğulları 71. Âyetin son kısmında yer alan ifadeyle “*İşte, şimdi tam doğrusunu bildirdin*” diyerek, “inek kurban etme” emrini yerine getirmişlerdir.

Kurban edilmesi emredilen ineğin mahiyeti hakkında taleplerde bulunan İsrailoğullarını acziyette bırakılacak şekilde cevaplandırılmış olması, bu hususta

188 Tantâvî, Muhammed Seyyid, *el-Vasûf fi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, (Kahire: Nahdat-u Mısır, 1997), 3: 78.

189 Bakara, 2/70.

190 Bakara, 2/71.

Kur'ân'ın verdiği cevabın meydan okuyan tavrı ile bir yandan da sürekli mükellefiyeti arttırıcı ve emredici üslubu, Yahûdîleri çaresiz bırakmış ve itiraz kastıyla sundukları taleplerden vazgeçmelerine neden olmuştur.

Zira müfessirlere göre “67. âyetle emredildiği üzere soru sormadan kurban emrini yerine getirselardı sonraki âyetlerdeki özelliklerde bir inek kesmeleri istenmeyecekti. Herhangi bir inek kurban etselardı yeterli olacaktı.”¹⁹¹ “Ancak emir karşısında istenilen iradeyi göstermedikleri¹⁹² ve sürekli sorgulayıcı tavır takınmaları nedeniyle özellikleri itibarıyla elde edilmesi zor bir ineği kurban etmekle emrolundular.”¹⁹³

C. Uzun Ömürlü Olma

Kur'ân-ı Kerîm'in Yahûdîler hakkında vermiş olduğu birçok detay bilgi bulunmaktadır. Bu bilgilerden bir tanesi de İsrailoğullarının bir kısmının dünyada uzun süre kalmayı istemeleridir.

Konuyla ilgili âyet şöyledir:

- “Andolsun, sen onların, yaşamaya, bütün insanlardan; hatta Allah'a ortak koşanlardan bile daha düşkün olduklarını görürsün. Onların her biri bin yıl yaşamak ister. Hâlbuki uzun yaşamak, onları azaptan kurtaracak değildir. Allah, onların bütün işlediklerini görür.”¹⁹⁴

Bu âyetle yapılan belirlemede Yahûdîlerin, dünyaya en düşkün olanlar olduğu ifade edilmektedir. Bununla birlikte onların bu uzun yaşama taleplerinde âhirete hazırlık manasına gelecek bir hassasiyet olmadığına da vurgu yapılmıştır.

Bu tespitimizi destekler mahiyette şu husus vurgulanmalıdır ki; Yahûdîlikte Hz. Mûsâ'ya nisbet edilen ve Tevrat'ı oluşturan beş kitapta âhiret fikri son derece zayıf ve anlaşılmazdır. Yahûdîliğin buyruklarının Tevrat'ta yer alan bütün güzellikleri (sıhhat, âfiyet, bolluk, evlât çokluğu, düşmanlara karşı galibiyet ve hâkimiyet gibi) dünyevîdir; aynı şekilde bütün sakındırmaları da

191 Karaman vd., *Kur'ân Yolu*, I/143; Elmalılı, *Hak Dini*, 1: 320.

192 Vehbe ez-Zuhaylî, *Tefsîru'l-Vecîz*, terc. Hacı İnan, (İstanbul: Dua Yay., ty.), 1: 169.

193 İbn-i Kesîr, *Tefsîr*, 145; Elmalılı, *Hak Dini*, 1: 321.

194 Bakara, 2/96.

(hastalık, kıtlık, mağlûbiyet, esaret gibi) dünya hayatıyla ilgilidir.¹⁹⁵ Dolayısıyla Yahûdîlerin konumuzu teşkil eden talepleri de, talebe Allah'ın verdiği cevaplara gösterdikleri itirazlar da aslında Yahûdîlerin temel kasıtlarının dünyevî kayıplara düşmemek olduğunu, manevî hedefe yönelik, gayret içinde olmadıklarını göstermektedir.

Müfessirler Yahûdîlerin bu şekilde düşünmelerinin iki nedeni olabileceğini ileri sürmüşlerdir.

Birincisi, iddia ettikleri gibi ateşin kendilerine sayılı günlerde dokunacağı düşüncesine sahip olmalarıdır¹⁹⁶.

İkincisi de, ahiret diye tarif ettikleri hayatı, öldükten sonraki süreçte değil; dünya hayatı içinde tasavvur edilen gelecek olarak kabul etmeleridir. Bundan da kasıt, Arz-ı Mukaddes'te kurulacak devlettir.¹⁹⁷

Buna dayalı olarak şu söylenebilir: Aslında Yahûdîlerin “Uzun Ömürlü Olma” iddiaları, dünya üzerinde çokça yaşamak istemelerinden öte, ahirete inanmama ya da ahirette hesaba çekilmek istememe düşüncelerinden kaynaklanmaktadır. Bir başka deyişle, ahirete dair yok denecek kadar az olan imanları; yok kabul ettikleri ahiret hayatının olmamasına dair beklenti ve istekleri, “Uzun Ömürlü Olma” iddiası ile kendini gösterebilmiştir¹⁹⁸.

Sonuç olarak İsrailoğulları'nın **Uzun Ömürlü Olma** diye kendini gösteren taleplerinin, karşılanması ya da kabul edilmesi bir yana, âyetlerin verdiği cevapta Yahûdîlerin sahip oldukları dünyevî bakış ve sadece dünya için yaşama isteğinin âyetlerin verdiği cevap ile tenkid edildiği söylenebilir.

Kur'ân-ı Kerîm'in Verdiği Cevap

Kur'ân-ı Kerîm, Yahûdîlerin aslında ahireti inkâr etme kastı ile ortaya attıkları “Uzun Ömürlü Olma” iddialarına birkaç şekilde cevap vermiştir.

195 Karaman vd., *Kur'ân Yolu*, I/159.

196 Beğavî, Ebû Muhammed el-Huseyn b. Mes'ûd, *Me'âlim 'ut-Tenzîl*, (Beyrut: Dâr-u İbn-i Hazm, ty), 142.

197 Elmalılı, *Hak Dini*, 1: 353.

198 Elmalılı, *Hak Dini*, 1: 361.

Birincisi: Genel manada bir tanımlama yapılarak verilen cevaptır. Kur’ân, sadece Ehl-i Kitâbın değil genel manada kâfir ve müşriklerin de âhirete iman konusundaki eksikliklerine vurgu yaparak, karşılığında bu tutumun gerektireceği azaba vurgu yapmıştır¹⁹⁹.

Bununla birlikte bu belirleme ışığında; ancak ahirete iman edenlerin kurtuluşa erebileceğine ayrıca vurgu yapılarak, belirleme her iki açıdan ortaya konulmuştur.

Konuyla ilgili âyet şöyledir:

“Biz onlara zulmetmedik. Fakat onlar kendilerine zulmettiler. Rabbinin azap emri gelince, Allah’ı bırakıp da taptıkları ilâhları kendilerine hiçbir fayda sağlamadı. İlâhları onların sadece ziyanlarını artırdı. Zulme sapmış memleketlerin halkını yakaladığında, Rabbinin yakalaması işte böyledir! Şüphesiz O’nun yakalaması can yakıcı ve şiddetlidir. Şüphesiz, ahiret azabından korkanlar için bunda bir ibret vardır. Bu, insanların (hesap ve ceza için) toplanacakları bir gündür. Bu, herkesin toplanıp bir araya geleceği bir gündür.”²⁰⁰

Kur’ân’ın birinci üslupla verdiği cevap, ortaya atılan iddianın görünen aynı zamanda aldatıcı olan kısmı ile uğraşılması gerektiğini ve asıl bilinmesi, cevaplanmaya uygun görülen kısmının önemle anlaşılması gerektiğine dair yapılan özel bir vurgudur. Burada özetle söylenebilir ki; Yahûdîlerin ahireti yok kabul etmelerinin doğal sonucu, dünyada uzun yaşamayı istemeleridir. Bu talep, ahirete imandaki zayıflıklarının doğal bir sonucudur²⁰¹. Ve asıl cevaplanması gereken husus da, ahirete imanı zayıf olanların durumunun ne olacağıdır.

İkincisi; Ahirete iman konusunda sorunlu olanların, inkâr ettikleri ya da yok kabul etmeye çalıştıkları âhiretin ebedi azabından korunamayacak olmalarına vurgu yapılarak cevap verilmiştir. Yahûdîlerin “Uzun Ömürlü Olma” yönündeki iddialarının zikredildiği Bakara Sûresi 96. âyetin son kısmında bu iddiaya cevap şu şekilde verilmiştir:

199 Bakara, 2/96.

200 Hûd, 11/101-103

201 İbn-i Âşûr, Muhammed Tahir, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, (Beyrut; Müessesetü't-Târih, 2000), 13: 174.

“Andolsun, sen onların, yaşamaya, bütün insanlardan; hatta Allah’a ortak koşanlardan bile daha düşkün olduklarını görürsün. Onların her biri bin yıl yaşamak ister. Andolsun, sen onların, yaşamaya, bütün insanlardan; hatta Allah’a ortak koşanlardan bile daha düşkün olduklarını görürsün. Onların her biri bin yıl yaşamak ister. Hâlbuki uzun yaşamak, onları azaptan kurtaracak değildir. Allah, onların bütün işlediklerini görür.”²⁰²

Bu âyette yer alan “*Hâlbuki uzun yaşamak, onları azaptan kurtaracak değildir.*” ifadesinin müşrik ve kâfirleri de içeren genel belirlemeye atıfta bulunarak Yahûdîlerin taleplerine özel bir cevap olduğu belirtilmiştir. Yahûdîlerin bu taleplerine verilen cevabın ilk bölümünde sadece dünya hayatı için yaşamının yanlışlığına vurgu yapıldığı gibi, son kısmında da bu tenkid yaygınlaştırılarak, sadece Yahûdîlerin değil müşrik ve kâfirlerin de “ahiret hayatını inkâr” mahiyetinde savundukları dünya hayatının ebediliği düşüncesi reddedilmiştir²⁰³.

D. Cebrâîl’e (as) “Düşmanımızdır” Demeleri.

Yahûdiler’in bu iddiaları, Kur’ân-ı Kerîm’in sadece cevabını zikrettiği bir iddiadır. Cevap mahiyetinde Kur’ân’da zikredilem Bakara sûresi 37 ve 98. Ayetlerin; müfessirlerin üzerinde ittifak ettiği sebep-i nüzulü şöyledir:

Yahûdiler’den bir grup Hz. Muhammed’in huzurunda şu soruları yönelttiler.

- Tevrat’ın indirilmesinden önce İsrailoğullarının haram kabul ettiği yiyecekler nelerdi?

- Erkeğin ve kadının suyu nasıldır?

- Erkeğin ve kadının suyundan kadın ve erkek cinsiyet ayrımı nasıl oluşur?

- Peygamber nasıl uyur?

- Melekler’den hangisi Allah’ın Peygamberine veli tayin ettiği melektir?

Peygamberimiz (sav), sorularına cevap vermeden önce Yahûdiler’den, “sorularına cevap verdiğinden kendisine iman edecekleri” konusunda söz

202 Bakara, 2/96.

203 İbn Kesîr, *Tefsir*, 311.

istemiştir. Yahûdiler’de “sorularımıza cevap verirsen, sana iman edeceğiz” diyerek ahidde bulunmuşlardır.

Efendimiz (sav) bu sorulara cevap vermiştir ve son soruya geldiğinde Yahûdiler araya girerek, “şimdi sen söyle bakalım, bize anlat, Allah sana hangi meleği veli olarak tayin etti. Bu soruya vereceğin cevaba göre ya sana tabi olacağız ya da senden ayrılacağız.” dediler. Peygamber Efendimiz (sav) de: “Allah, hiçbir Peygamberine bir meleği veli olarak tayin etmeksizin göndermemiştir.” Buyurdu. Yahûdiler de: “Bir tane melek hariç, diğer meleklerden birinin senin velin olarak tayin edildiğini söylersen sana tabi olacağız; yok eğer o bizim düşman olduğumuz meleği kendine veli olarak tayin edildiğini söylersen senden ayrılacağız.” Dediler. Peygamberimiz bunun üzerine: “Sizi tasdik edip tabi olmaktan alıkoyan nedir?” diye sordu. Yahûdiler: “O Cebrail, bizim düşmanımızdır. Muhammed’e sırrımızı söyledi. Cebrail’in geldiği senede kıtlık, kuraklık ve aşırı soğuk olur. Ancak, dostumuz Mikail’in geldiği sene, bolluk, verim ve zenginlik olur” dediler²⁰⁴.

Kur’ân-ı Kerîm’in Verdiği Cevap

Ahdilerinden caymak için Cebrail’e (as) yaptıkları bu iftiraya Kur’ân-ı Kerîm şu cevabı vermiştir:

“De ki: “Her kim Cebrail’e düşman ise, bilsin ki o, Allah’ın izni ile Kur’an’ı; önceki kitapları doğrulayıcı, mü’minler için de bir hidayet rehberi ve müjde verici olarak senin kalbine indirmiştir. Her kim Allah’a, meleklerine, peygamberlerine, Cebrail’e ve Mîkâil’e düşman olursa bilsin ki, Allah da inkâr edenlerin düşmanıdır.”²⁰⁵

Bu ayet ile, Cebrail’in Kurân ayetlerini Allah’ın izni ile indirerek; insanlık için en hayırlı işi yaptığına vurgu yapılmış, böylelikle Yahûdiler’in düşmanlık iddialarının gerekçesi olan Cebrail’in hayırsız olduğu beyanı, tamamen tekzip edilmiştir. Kur’ân, Cebrâil’in aslî vazifesini zikredip; Yahûdiler’in iddialarını çürütmesinin hemen peşinden, Cebrâil’in şahsında tüm meleklerle ve

204 Salah Abdulfettah el-Hâlidî, *eş-Şahsiyyetu’l-Yahûdiyye min Hilâli’l-Kur’ân*, (Dımeşk: Dâru’l-Kalem, 1998), 179-180.

205 Bakara, 2/246-247.

Peygamberlere yapılan düşmanlık, Allah’a karşı yapılan düşmanlık olarak tespit edilmiş ve bu iddianın neticesi olarak, Allah’ın da bu iddiada bulunanları düşman kabul ettiği ayet ile ilan edilmiştir²⁰⁶.

E. Hükümdar

İsrailoğulları arasında yaşanmış çelişkili ve Allah’ın hoş karşılamadığı durumlardan biri de kendilerini yönetecek bir hükümdar talebinde bulunup sonraki süreçte farklı tutum takınmalarıdır. Bu bölümde bu husus üzerinde durulacaktır.

Konuyla ilgili âyetler şöyledir:

“Musa’dan sonra, İsrailoğullarından ileri gelen kimseleri görmedin mi (ne yaptılar)? Hani, kendilerine gönderilmiş bir Peygambere: ‘Bize bir hükümdar gönder ki (onun komutasında) Allah yolunda savaşalım’ demişlerdi.”²⁰⁷

Bu âyette söz konusu edilen peygamberin kim olduğu konusunda farklı görüşler bulunmaktadır: İbn-i Kesîr, âyette bahsedilen hükümdarın Efrayim b. Yûsuf olduğunu belirtmiştir.²⁰⁸ Neseî ise, Şemun adlı kişi olduğunu,²⁰⁹ Mücahid, Şemuyel (İşmevil) adlı şahıs olduğunu,²¹⁰ bazıları bunun Yûşa²¹¹ olduğunu söylemekle beraber en yaygın olarak kabul edilen görüş ise, bu peygamberin Samuel olduğudur.²¹²

M.Ö. 1000 yıllarında Amalikalılar İsrailoğullarına saldırıp Filistin’in birçok bölümünü ele geçirmişlerdi. O dönemde İsrailoğullarının başında idareci olan ve de oldukça yaşlanmış olan Peygamber Samuel (as) vardı. Bu nedenle İsrailoğullarının büyükleri Samuel’e gidip kendilerini yönetecek bir kral talebinde

206 Kuşeyrî, Abdülkerim, *Letâifu'l-İşârât*, terc. Mehmet Yalar, (İstanbul: İlkharf yay., ty), 1, 89.

207 Bakara, 2/246.

208 İbn Kesîr, *Tefsîr*, 312.

209 Neseî Abdullah b. Ahmed b. Mahmud, *Medâriku't-Tenzil ve Hakâiku't-Te'vîl*, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2000), 127; İbn-i Kesîr, *Tefsîr*, 312.

210 İbn-i Kesîr, *Tefsîr*, 312.

211 Neseî, *Medârik*, 127.

212 İbn-i Kesîr, *Tefsîr*, 312.

bulundular. İlahi yönetici yerine beşeri yönetici talepleri Samuel tarafından hoş karşılanmasa da sonucu görmeleri açısından Yüce Allah, Samuel'e izin verdi.²¹³

Kur'ân-ı Kerîm'in Verdiği Cevap

Yahûdîlerin başlarına gönderilen hükümdarı bahane ederek; aslında kendi üstünlüklerini ispat çalışması mahiyetindeki yukarıda zikredilen iddialarına âyette verilen cevap şöyledir:

“O da: ‘Ya üzerinize savaş emredilir de savaşmazsanız?’ deyince, onlar da: ‘Biz Allah yolunda neden savaşmayalım? Hem yurtlarımızdan çıkarıldık, hem de oğullarımızdan ayrıldık’ demişlerdi. Fakat ne zaman ki üzerlerine savaş farz kılındı, içlerinden pek azı müstesna yüz çevirdiler (geri döndüler). Allah, zalimleri çok iyi bilendir. Peygamberleri onlara, ‘Allah, size Tâlût’u hükümdar olarak gönderdi’ dedi. Onlar ise, ‘Biz hükümdarlığa ondan daha layık iken ve ona mal (servet) yönünden geniş imkân verilmemişken, o bizim üzerimize nasıl olur da hükümdar olabilir ki?’ dediler. Peygamberleri ise onlara, ‘Allah onu (hükümdar olarak) seçerek başınıza getirdi ve ona bilgi, vücut gücü bakımından da üstünlük bağışladı’ dedi. Allah mülkünü (egemenlik yetkisini) dilediğine verir. Muhakkak ki Allah, rahmeti ve ihsanı bol olandır, (her şeyi) hakkıyla bilendir.”²¹⁴

Bunun üzerine, âyette de belirtildiği gibi, Allah tarafından kendilerine kral olarak Talut gönderilmiştir. Ancak, krallık hakkı Yahûdâ kabilesinde idi ve Tâlût da bu kabilede değildi; o yalnızca bir asker idi.²¹⁵

Bunun üzerine aslında niyetleri, Yüce Allah’tan hükümdar talep etmekten ziyade kendi üstünlüklerinin ispatı mahiyetinde kendi aralarından bir hükümdar belirlenmesini talep etmek olduğundan, Tâlût’un Hükümdar olarak gönderilmesinin hemen ardından; itirazlarda bulunmaya başladılar.

213 Mevdûdî, Seyyid Ebu’l-A’lâ, *Tefhimu’l-Kur’ân*, ed. Ali Bulaç, çev. Heyet, (İstanbul: İnsan Yay., 1986), 1: 190-192.

214 Bakara, 2/246-247.

215 İbn-i Kesîr, *Tefsir*, 312; Nesefî, *Medârik*, 128; Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 192.

Yahûdîlerin İtirazları:

Bunun içindir ki onlar: “Biz hükümdarlığa ondan daha lâayık iken ve ona malca bolluk da verilmemişken nasıl olur da bizim başımıza hükümdar olabilir?” dediler ve tayin edilen kralı istemediler.

Kur’ân-ı Kerîm’in Verdiğı Cevap:

Bu itirazları üzerine Peygamberleri ise onlara şöyle demiştir: “Allah onu sizin üstünüze beğenip seçmiştir.” Yani diğerk bir ifadeyle onlara şöyle demek istemiştir: “Allah, onu sizin isteğinin üzerine sizin aranızdan seçmiştir ve de onu sizden daha iyi bilmektedir. Onu ben seçmiş değilim. Ayrıca ona bilgide de vücutça da bir üstünlük vermiştir.” Nitekim bu ifadeden hareketle, hükümdar olan kişinin ilim, temsil gücü ve bedence kuvvetli olması gerekli olduğunu belirtmiştir.²¹⁶

Peygamberleri daha sonra şöyle devam etmiştir: “Şüphesiz ki Allah, mülkünü dilediğine veren ve dilediğini yapan bir Hakîm’dir.”²¹⁷ Yani O, yaptıklarından asla sorguya çekilemez. Ancak yarattıkları; rahmeti, hikmeti ve bir de ilmi icâbı sorguya çekileceklerdir. Bunun içindir ki âyetin sonunda, “Allah hükmü her şeyi kapsayandır, Alîm’dir.” buyurulmuştur. Yani onlara, “O’nun fazileti geniştir; rahmetini dilediğine bahşedendir. Hükümdarlığa kimin kimden daha müstehak olduğunu da en iyi bilendir” denmiş olmaktadır.²¹⁸

Yahûdîlerin Hükümdar taleplerinden ve Kur’ân-ı Kerîm’in onlara verdiği cevabından şu anlaşılmaktadır: Yahûdîlerin taleplerindeki samimiyetsizlik, âyetlerin verdiği cevap ile kendini göstermektedir. Yahûdîlerin inanç sistemlerindeki “üstünlük” iddialarının yansıması, Hükümdar taleplerinde de kendini göstermektedir. Aslında Hükümdar talebinde bulunan Yahûdî grubu, kendilerinin hükümdar olarak Allah tarafından görevlendirilmesi ve üstünlüklerinin ilahi bir onaya tabi tutulmuş olmasını arzu etmekteydiler. Zira Kur’ân’ın verdiği cevaba itiraz mahiyetinde söyledikleri “Biz hükümdarlığa ondan daha lâayık iken ve ona malca bolluk da verilmemişken nasıl olur da bizim

²¹⁶ İbn-i Kesîr, *Tefsir*, 312.

²¹⁷ Bakara, 2/247.

²¹⁸ İbn-i Kesîr, *Tefsir*, 312-313.

başımıza hükümdar olabilir?” ifadelerinde de bu beklenti açıkça kendisini göstermektedir.²¹⁹

Yahûdîlerin üstünlüklerini ispatlamak amacıyla talep ettikleri hükümdar(lığın) arka planındaki beklentinin reddi mahiyetinde Kur’ân-ı Kerîm’in verdiği cevap ise,²²⁰ Yahûdîlerin iddia ettikleri kadar üstün olmadıklarını ve hatta Hükümdarlık vasıflarını bile taşımadıklarını da açıkça beyan etmiştir.

Zira Yahûdîlerin itirazlarına Kur’ân’ın verdiği cevapta Peygamberlerinin dilinden:

“Peygamberleri ise onlara, ‘Allah onu (hükümdar olarak) seçerek başınıza getirdi ve ona bilgi, vücut gücü bakımından da üstünlük bağışladı’ dedi. Allah mülkünü (egemenlik yetkisini) dilediğine verir. Muhakkak ki Allah, rahmeti ve ihsanı bol olandır, (her şeyi) hakkıyla bilendir.”

denilerek bir manada Yahûdî grubun inanç sistemindeki “Mutlak Üstünlük” iddiası da reddedilmiş olmaktadır.

F. Allah’ın Fakir, Kendilerinin Zengin Olduğu

Yahûdîlerin iddialarından bir tanesi de Âl-i İmrân Sûresi 181. Âyette zikredilen husustur. Kur’ân-ı Kerîm, Yahûdîlerin iddiasını şöyle zikretmiştir:

“‘Allah fakirdir, biz zenginiz’ diyenlerin sözünü and olsun ki Allah işitmiştir. Hem bu söylediklerini hem de haksız yere Peygamberlerini öldürmelerini elbette yazacağız.”²²¹

Bu âyetin sebeb-i nüzulü şöyledir:

Hiz. Ebubekir, bir gün beytu’l-midrâs²²²’a gider. O esnada Yahûdîler, önde gelen bir din adamı olarak kabul ettikleri Finhâd adı verilen bir adamın etrafında toplanmışlardır. Hiz. Ebu Bekir, Finhad’a: “Yazılar olsun sana Ey Finhâd!

219 Semerkandî, Ali b. Yahya, *Bahru’l-Ulûm*, Terc. Ali Kara, (İstanbul: Mutlu Yay., ty), 2: 158.

220 Bakara, 2/247.

221 Âl-i İmrân, 3/181.

222 Beytu’l-Midrâs: Kutsal Metinlerin açıklanıp; incelendiği yer anlamına gelmektedir. Detaylı bilgi için bkz. Ahmet Önkâl, “Beytülmidrâs”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yay. 1992), 6: 95.

Allah'tan kork ve O'na teslim ol. Sen de çok iyi biliyorsun ki Hz. Muhammed (sav), Allah'ın Rasûlü'dür. Bu durum Kutsal Kitabınız Tevrat'ta da yazılıdır.” der. Finhâd, Hz. Ebû Bekir'e: “Allah ile bize fakirlikten başka ne geliyor. Şüphesiz ki bizim yanımızda Allah, mutlaka fakirdir. Onun bizden çekindiği gibi, biz ondan çekinmiyoruz. Çünkü biz, O'ndan zenginiz. Eğer o bizden zengin olsaydı, Allah bizden borç istemezdi. Size faizi yasakladı, bize ise faizi verdi. Şayet Allah zengin olsaydı bize faizi vermezdi.” der.

Hz. Ebubekir, bunun üzerine çok sinirlenerek Finhâd'ın yüzüne sert bir tokat atar. Ve şöyle der: “Canım kudret elinde olan Allah'a yemin olsun ki, şayet aramızda bir anlaşma olmasaydı, senin başını Allah'a düşmanlık etmeden dolayı vururdum.”²²³

Finhâd'a isnad edilen bu görüşün Yahûdiler'in geneline şâmil bir görüş olduğu açıktır. Bu durum, onların Tevrat'ın ayetlerine kötü fikirlerine kaynak bulma arayışı içerisinde bakmalarından, Kutsal Kitaplarını bozmaya çalışmalarından ve manalarını eğip bükmelerinden kaynaklanmıştır²²⁴.

Kur'ân-ı Kerîm'in Verdiği Cevap

Allah, Müslümanlara Allah yolunda sadakayı, infakı emretmiş; bu amellerin Allah katında “Allah'a borç vermek”²²⁵ olarak kabul edileceğini beyan etmiştir.

Sadaka ve infak etmenin, “Allah'a borç vermek” olarak kabul edilmesi Allah'ın ihtiyaç duyması ve fakir olmasından kaynaklı değildir. Allah fakirlikten münezzehtir ve mutlak zenginlik sahibidir. İnsanlar, Allah'ın zenginliğinden verilen nimet ve lütuflarla zengin olmaktadırlar²²⁶.

Bu çerçevede, Yahûdiler'in iddialarının yer aldığı ayetin son kısmında bu iddiaya cevap verilmiştir. Şöyle ki:

223 el-Hâlidî, *eş-Şahsiyyetu'l-Yahûdiyye*, 174-175.

224 Süyûtî, Celaleddin Ebu'l-Fadl Bekr Abdurrahman b. Muhammed b. Ebî Bekir, *ed-Durru'l-Mensûr fi't-Tefsîr bi'l-Me'sûr*, tahk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, (İstanbul: Ocak yay., 2012), 2: 396.

225 Bakara, 2/245.

226 Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Fethu'l-Kadîr*, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1983), 2: 156.

“‘Yakıcı azabı tadın’ diyeceğiz”²²⁷

Ayette Yahûdiler’in iddialarının yakıcı bir azabı hak edecek bir iddia olduğu beyan edilerek, hem iddia reddedilmiş hem de bu iddianın karşılığının ne olacağı beyan edilmiştir. Hemen ardından gelen ayette de:

“Bu ellerinizle yapmış olduğunuzun karşılığıdır. Yoksa Allah, kullara asla zulmedici değildir.”²²⁸

Buyurularak, Yahûdilerin kendi elleriyle düştükleri azaba vurgu yapılmıştır. Bu iddianın, sonucunda azabı getireceği Âl-i İmrân sûresi 182. Ayette tekrar vurgulanarak Yahûdilerin iddialarının cevabı te’yiden tekrar verilmiştir.

G. Düşmanla Karşılaşmak İstememe

Yahûdiler’in Kur’ân’da zikredilen bir diğer talepleri ise “Düşmanla Karşılaşmak İstememeleri”dir.

Konuyla ilgili âyetler şöyledir:

“‘Hani Mûsâ, kavmine demişti ki: ‘Ey kavmim! Allah’ın, üzerinizdeki nimetini hatırlayın. Hani içinizden Peygamberler çıkarmıştı. Sizi hükümdarlar kılmıştı ve (diğer) toplumlardan hiçbirine vermediğini size vermişti. ‘Ey kavmim! Allah’ın size yazdığı kutsal toprağa girin. Sakın ardınıza dönmeyin. Yoksa ziyana uğrayanlar olursunuz. Dediler ki: ‘Ey Mûsâ! O (dediğin) topraklarda gâyet güçlü, zorba bir millet var. Onlar oradan çıkmadıkça, biz oraya asla giremeyiz. Eğer oradan çıkarlarsa, biz de gireriz. (Bunun üzerine) Allah’ın nimetine mazhar olan ve (O’na karşı) sorumluluk bilinciyle yaşayanlardan iki kişi: ‘Onların üzerine kapıdan girin!’ dediler. ‘Unutmayın, siz oraya girerseniz galip geleceksiniz! Ve eğer gerçekten inanıyorsanız Allah’a güvenmelisiniz! Dediler ki: ‘Ey Mûsa! Onlar orada bulundukça, biz oraya asla girmeyeceğiz. Sen ve Rabbin gidin, onlarla savaşın. Biz burada oturacağız. Mûsa, ‘Ey Rabbim! Ben ancak kendime ve kardeşime söz geçirebilirim. Artık bizimle, o yoldan çıkmışların arasını ayır’ dedi. Allah, şöyle dedi: ‘O hâlde, orası onlara kırk yıl haram kılınmıştır. Bu süre içinde

227 Âl-i İmrân, 3/181.

228 Âl-i İmrân, 3/182.

yeryüzünde şaşkın şaşkın dönüp dolaşacaklar. Artık böyle yoldan çıkmış kavme üzülme.”²²⁹

Âyette konuya bir hatırlatma ile başlanılarak, İsrailoğullarına tarih boyunca verilen nimetlerin bir kısmı zikredilmiştir. Özellikle içlerinden çok sayıda Peygamber seçilmiş olması, bu nimetler içerisinde en önemli olanların başında gelmektedir.

Âyette verilen nimetler arasında İsrailoğullarına “Kutsal Toprak”²³⁰ verilmiş olmasının zikredilmesi, sadece İsrailoğulları’na verilen nimetlerin sayılmasından ibaret olmamakta, aynı zamanda onların itiraz kültürlerinin verilen her nimetle birlikte arttığını da belirtmektedir. Zira âyette hatırlatılan “Kutsal Toprak” nimetine karşın İsrailoğullarının verdikleri tepki ve hatta itiraz, “*Düşmanla Karşılama İstememe Talebi*” olarak kendini göstermiştir. Yaşanan tarihi hadise şöyledir:

Hız. Musa, İsrailoğullarını oluşturan on iki kabilenin liderlerini Kutsal Ülke’ye (Filistin) bilgi edinmek üzere gönderir. Döndüklerinde verdikleri bilgilerde ülkenin birçok güzelliğe sahip olduğunu ancak orada güçlü bir topluluğun var olduğunu söylerler. Bunun üzerine içlerinden bazıları orayı fethetmeye çalışmanın zorluklarından ve muhtemel kötü sonuçlarından korkarak fetih emrine karşı çıkarlar. Topluluk içindeki iki salih kişi, Allah’ın izni ve yardımıyla korktukları güçlü topluluğa karşı etkin olmayı başarabileceklerini söyleseler de ikna konusunda başarılı olamazlar. Hatta Hız. Musa’ya “*‘Ey Mûsa! Onlar orada bulundukça, biz oraya asla girmeyeceğiz. Sen ve Rabbin gidin, onlarla savaşın. Biz burada oturacağız.*’” diyecek kadar ileri giderler.²³¹

229 Mâide, 5/20-26.

230 Âyette zikredilen Kutsal toprak, Şam veya Arz-ı Mukaddes (Kutsal ülke) İbrahim, İshâk ve Yakûb Peygamberlerin vatanı olan Filistin’dir. İsrailoğulları en sonunda Mısır’dan ayrıldıkları zaman Allah, bu ülkeyi kendilerine vermiş ve burayı fethetmeyi onlara emretmişti.

Bu konuşma Mısır’dan çıktıktan iki yıl sonra, İsrailoğullarının Sina Yarımadası’na Arabistan’ın kuzey sınırıyla Filistin’in güney sınırının birleştiği yerin yakınındaki Faran Çölü’nde bulundukları sırada yapılmıştır.

231 Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 473.

Kur’ân-ı Kerîm’in Verdiği Cevap

İsrailoğulları’nın mutlak itiraz kültürüne kapılarak yaptıkları itiraz mahiyetindeki “*Düşmanla Karşılama İstememe Talepleri*” karşısında Yüce Allah onlara şöyle cevap vermiştir:

“O hâlde, orası onlara kırk yıl haram kılınmıştır. Bu süre içinde yeryüzünde şaşkın şaşkın dönüp dolaşacaklar. Artık böyle yoldan çıkmış kavme üzülme.”²³²

Bu cevap sonucunda Yahûdîler, cezalandırılarak kendilerine verilen o topraklara girme haklarını kaybetmelerinin yanında, yurtsuz kalmakla ve inkârcılıkları (yoldan çıkmışlıkları) âyet ile tespit edilmiş olmak sonucuyla karşı karşıya kalarak isyan ve itaatsizliklerinin bedelini bir kez daha ödemişlerdir.²³³

Tarih boyunca değişik dönemlerde İsrailoğullarına birçok nimetlerin verildiğini âyetlerde görmekteyiz. Yukarıda zikredilen Kur’ân’ın cevap olarak verdiği âyette de açıkça görüldüğü üzere Yahûdîlerden bazılarının ortaya koymuş olduğu tutum ve davranışlar nedeniyle bu nimetlerden bir kısmının geri alındığı açıkça görülmektedir. Bunca kaybın yaşanmasının temelinde ise isyan ve itiraz kültürüne sahip olmaları ve itiraz ederek istediklerine ulaşacak olduklarını sanmaları yatmaktadır. Aslında Allah’a iman ederken, mutlak itaatin gerekliliğini unutmamaları gerekirken, onlar bunun aksine Kur’ân’ın ifadesi ile itiraz ve inkâr ile yoldan çıkmayı tercih etmişlerdir. Nitekim “*Artık böyle yoldan çıkmış kavme üzülme.*” ifadesi ile bu durum, âyet ile de tescillenmiş olmaktadır.²³⁴

H. Allah’ın Eli Bağlanmış Demeleri

Kur’ân-ı Kerîm, Yahûdîler’in itirazlarının tescili manasındaki bir diğer iddiaları olarak “Allah’ın Eli Bağlanmış Demeleri”ni zikretmiştir.

232 Mâide, 5/26.

233 Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 473.

234 Mâverdî, Ebu’l-Hüseyn Ali b. Muhammed Habîb, *en-Nüketü ve’l-Uyûn*, (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1999), 4: 198-202; Mevdûdî, *Tefhîm*, 1: 474.

Konuyla ilgili âyetler şöyledir:

“Yahûdiler, “Allah’ın eli bağlıdır” dediler.”²³⁵

Yahûdiler, bu iddialarını, “Allah, infak etmez, insanları rızıklandırmaz” diyerek ifade etmektedirler. Kendi cimriliklerini örtmek adına ortaya attıkları bu iddia, Yahûdiler’in Allah’a attıkları iftira olarak nitelendirilmektedir.

Kur’ân-ı Kerîm’in Verdiği Cevap

Yahûdi âlimlerinden Fenhâd’ın iddiası olarak aktarılan bu iddiaya Kur’ân-ı Kerim, iddianın yer aldığı ayette şu cevabı vermektedir.

“Söylediklerinden ötürü kendi elleri bağlansın ve lânete uğrasınlar! Hayır, O’nun iki eli de açıktır, dilediği gibi verir. Andolsun, sana Rabbinden indirilen (Kur’an) onlardan birçoğunun azgınlık ve küfrünü artıracaktır. Biz onların arasına kıyamete kadar düşmanlık ve kin saldık. Her ne zaman savaş için bir ateş yakmışlarsa, Allah onu söndürmüştür. Onlar yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışırlar. Allah, bozguncuları sevmez.”²³⁶

Yahûdiler’in kendi cimriliklerinin ve eli sıkı oluşlarının gizlenmesi amacıyla yapılan bu iddianın, açık bir iftira olduğu, bu nedenle Yahûdiler’in “elleri bağlansın” lanetine çarptırıldıkları; bun karşın Allah’ın mutlak cömert olduğu beyan edilmiş ve “Allah’ın iki eli de açıktır” ifadesi ile onların iddialarının tarzıyla cevap verilmiştir.

Yahûdiler’in bu iddiaları nedeniyle, kıyamete kadar azaba çarptırıldıkları ve aralarında kıyamete kadar devam edecek bir düşmanlığın halk edileceği beyan edilmiştir. Ve ayrıca Yahûdiler, “ne zaman savaş için bir ateş yaksalar, allah onu söndürmüştür” ifadesiyle ne zaman bir bozgunculuk çıkarırlarsa Allah tarafından onların planlarının bozulacağı vurgulanmıştır²³⁷.

235 Mâide, 5/64.

236 Mâide, 5/26.

237 Hâzin, Alâu’d-Dîn Ali b. Muhammed b. İbrâhim el-Bağdâdî, *Lübâbu’t-Te’vil fî Me’âni’t-Tenzîl*, (Beyrut: Dârul-Kütübi’l-İlmiyye, 1987), 3: 147.

II. HRİSTİYANLARIN İDDİA VE TALEPLERİ

Kur’ân-ı Kerîm’de sadece Yahûdîlere değil aynı zamanda Hristiyanlara da çeşitli açılardan temas edilmiştir. Ancak bu dine doğrudan değil mensuplarının adı olan “nasârâ” kelimesiyle atıfta bulunulur. Hristiyanlara mukaddes kitapları sebebiyle “ehlü’l-İncîl”, kutsal gördükleri haç işaretinden dolayı “ehlü’s-salîb” adı da verilir²³⁸. Öte yandan ilâhî din mensuplarının ortak adı olan “ehlü’l-Kitâb” terimine Hristiyanlar da dâhildir²³⁹.

Kur’ân’ın Hristiyanlarla olan münasebeti, Yahûdîlerden bahsedilmesi kadar detaylı ve çok değildir. Hristiyanların taleplerinden ziyade daha çok iddialarına Kur’ân’ın cevaplar verdiğini görüyoruz. Çalışmamızın bu bölümünde de, Hristiyanların bu iddialarına ve Kur’ân’ın bu iddialara verdiği cevaplara bakacağız.

A. Allah’ın, Meryem oğlu Mesîh Olduğu

Kur’ân-ı Kerîm’de yer alan Hristiyanların iddialarının ana çıkış noktası Teslis inancıdır. Bu inanç sisteminin bir ögesi de Hristiyanların, ele alacağımız bu iddialarında ortaya atılmaktadır. Hristiyan akidesinde Teslis İnancının bir ögesini oluşturan “Allah’ın Meryem oğlu İsa olduğu” iddiası âyet şöyle zikredilmiştir:

“Şüphesiz Allah, Meryem oğlu Mesîh’dir...”²⁴⁰ âyeti ile ortaya konulan bu iddia ile Hristiyanların iman esaslarında yaptıkları köklü değişikliğe işaret edilmektedir.

Ancak bu âyetteki ifadenin Hristiyanlara ait olup olmadığı âyetin lafzından değil, bağlamından anlaşılmaktadır. Ayrıca âyetin sibakında geçen âyetlerde Ehl-i Kitâb’tan; özellikle de Hristiyanlardan bahsediliyor olması, bu iddianın Hristiyanlara ait olduğunu göstermektedir.²⁴¹ Nitekim Hristiyanlık tarihiyle ilgili bilgiler de bu görüşü desteklemektedir²⁴².

238 Baki Adam, “Hristiyanlık”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yay. 2017), 17: 360.

239 Adam, “Hristiyanlık”, 17: 360.

240 Mâide, 5/17.

241 Kurtubî, Ebû Abillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, *el-Câmi‘ li Ahkâmi‘l-Kur’ân*, (Beyrut: Dâr-u İhyâi’t-Türâsi‘l-Arabî, 1965), 6: /119-122; Beyzâvî, Nasıruddin Ebû Said Abdullah b.

Zira Hristiyanların bir kısmı Hz. İsa'nın Allah'ın oğlu olduğunu iddia edip ulûhiyyeti "baba, oğul ve Kutsal Ruh" olarak üçlü sisteme oturtmuş ve "ulûhiyyet cevheri birdir" diyerek üçünü bir sayıp güya tevhid inancına ulaşmışlardır. Bir kısmı ise onu Allah ve Ruhü'l-kudüs'ün insanlaşmış şekli kabul edip kendisine tapmışlardır²⁴³. Nitekim "Allah, Meryem oğlu Mesîh'in kendisidir" sözleriyle bu inançlarını ifade etmek istemişlerdir.²⁴⁴

Kur'ân-ı Kerîm'in Verdiği Cevap

Kur'ân-ı Kerîm'de Hristiyanların sonradan oluşturduğu üç tanrı (teslîs) inancına birçok âyette karşı çıkılır, Allah'ın ulûhiyyeti ve birliği hatırlatılarak O'na çocuk nisbet edilmesinin tutarsızlığı dile getirilir.²⁴⁵

Hristiyanların Hz. İsa'nın Allah'ın oğlu olduğu ya da Allah'ın Hz. İsa'ya hulul ettiği iddialarının her ikisine de cevap vermekte olan; Mâide sûresi 17. âyette şu ifadelere yer verilmiştir:

“Şüphesiz Allah, Meryem oğlu Mesîh'dir diyenler andolsun ki kâfir olmuşlardır. De ki: Öyleyse Allah, Meryem oğlu Mesîh'i, anasını ve yeryüzündekilerin hepsini imha etmek isterse Allah'a kim bir şey yapabilecektir (O'na kim bir şeyle engel olabilecektir)! Göklerde, yerde ve ikisi arasında ne varsa hepsinin mülkiyeti Allah'a aittir. O dilediğini yaratır ve Allah her şeye tam manasıyla kadirdir.”²⁴⁶

Kur'ân-ı Kerîm'in verdiği bu cevap, Hristiyanların Allah'a verdikleri söze vefasızlıklarının, kitâbın bir kısmını unutmuş ve kaybetmiş olmalarının ve kurtuluş yolundan sapmalarının delili olan; Hz. İsa'ya Tanrı'nın oğlu, hatta Tanrı denilmesi, Hristiyanların doğru inançtan sapmış olmalarının da ortaya konulması

Ömer b. Muhammed eş-Şîrâzî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, (yy: Şeriket-u Mektebet-i ve Matbaat-i Mustafa, ty), 115; Taberî, *Câmi'*, 1: 193; Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetu't-Tefâsîr*, (Beyrut: Daru'l-Kur'âni'l-Kerîm, ty), 1: 335; Nesefî, *Medârik*, 1: 313.

242 Karaman vd., *Kur'ân Yolu*, II/237.

243 Hulul ya da Antropomorfizm hakkında detaylı bilgi için bkz. Kürşat Demirci, “Hulul maddesi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yay., 2006, XVIII, 340-341.

244 Mehmet Aydın, "Hristiyanlık/Hristiyan İnançları", *TDV İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yay. 2006), 17: 345-348

245 Nisâ, 4/171; Mâide, 5/17, 72-73; Yunus, 10/68; Kehf, 18/4-5; Meryem, 19/88-89; Enbiya, 21/26; Mü'minûn, 23/91; Furkân, 25/2.

246 Mâide, 5/17.

manasındadır²⁴⁷.

Allah, Hristiyanların iddialarına cevap olarak indirdiği bu âyette, Hristiyanların söz konusu inançlarının bâtil olduğunu göstermek için Meryem oğlu Mesîh'in (Hz. İsa'nın), annesinin ve bütün yeryüzünde bulunanların yaratılmış ve ölümlü varlıklar olduklarını, böyle fâni varlıkların tanrı olamayacağını ifade buyurmuştur.

Bu cevabı desteklemek amacıyla da âyette,

“Hz. İsa onların iddia ettiği gibi Tanrı olsaydı kendi başına gelenleri önleme gücü olurdu; oysa ne bunu ne de annesinin ölüp gitmesini önleyememiştir. Şüphesiz yerlerin, göklerin ve ikisi arasında bulunan varlıkların tümü gibi Hz. İsa, annesi ve diğerleri de bu mülkün içinde bulunmaktadır. Allah bunların üzerinde dilediği gibi tasarruf eder. O her şeye kadirdir, dilediğini yaratabilir.”

buyurularak, Hristiyanların iddiaları tamamen reddedilmiştir.

Yine âyette “*Eğer Allah Meryem oğlu Mesih'i, annesini ve yeryüzünde bulunanların tümünü helak etmek isterse, kim Allah'ın gücüne karşı durabilir?*” şeklinde red anlamında bir soruya yer verilmesi, Hz. İsa'nın ve annesinin diğer insanların sahip olduğu fânîlik özelliğine sahip olduğunu ve Allah'ın bunlardan dilediğini dilediği zaman öldürüp yok edebileceğini böylece de iddianın asılsız ve yanlış olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda bu soru ile, Hristiyanların “Mesih'in öldürüldüğünü ve asıldığını iddia etmeleri” ile Hz. İsa'nın fâni oluşunun ve ölmesinin mümkün olduğunu kendilerinin ikrar ve itiraf etmekte olduklarını ortaya çıkarmıştır. Bu da kendi iddiaları ile çeliştiğinin ispatıdır.²⁴⁸

Bu şekilde Mesîh ve annesinin fânî olmaları vurgulanarak, ilâh olamayacakları önce açıkça, sonra tüm insanların ölümlü oluşuna vurgu yapılarak insanlık âleminin içinde yeniden tekitli bir şekilde zikredilmiş ve hatırlatılmıştır.²⁴⁹

Âyetteki “*Allah, Meryem oğlu Mesih'tir*” diyenler kâfir olmuştur, ifadesi Allah'ın Hz. İsa'ya hulul ettiğini iddia eden bir grup Hristiyan'ın iddiasına

247 Ebu Hayyan, *Tefsir*, 3: 147.

248 Hâzin, *Lübâb*, 3: 148.

249 Karaman vd., *Kur'an Yolu*, II/191-192.

cevaptır. Bunlar Hz. İsa'yı ilâh edinmişlerdir. Zira onlara göre Yesû' (Rab) Hz.İsa'dır.²⁵⁰ Bu iddiada bulunanların, inkârcı oldukları âyet ile tespit edilmiş olmaktadır. Bu tespiti açıklayan âyetle “*Öyleyse Allah, Meryem oğlu Mesîh'i, anasını ve yeryüzündekilerin hepsini imha etmek isterse Allah'a kim bir şey yapabilecektir (O'na kim bir şeyle engel olabilecektir)!*” ifadesinin zikredilmesi Hz. İsa, annesi ve tüm inşaların ölümlü oluşlarına vurgu yapılarak; gerek Hz. İsa'nın Allah'ın oğlu olduğuna dair iddiaları; gerekse Allah'ın Hz. İsa'ya hulul ettiğine dair iddiaları reddedecek mahiyette, Allah'ın ezeli ve ebedi oluşuna vurgu yapılmıştır.²⁵¹

Âyetin devamında “*Göklerde, yerde ve ikisi arasında ne varsa hepsinin mülkiyeti Allah'a aittir. O dilediğini yaratır ve Allah her şeye tam manasıyla kadirdir.*” ifadesine yer verilerek, Allah'ın tasarrufu ve takdiri altında olan Hz. İsa'ya yakıştırılmaya çalışılan bu iddia reddedilerek; aynı zamanda Allah'a İman öğretisi de yenilenmiş olmaktadır.²⁵²

B. Hz. İsa'nın “Üçün Üçüncüsü” Olduğu

Üç unsurlu (baba-oğul-kutsal ruh) ilâhlık anlayışı olarak isimlendirilen “teslis inancı” Hristiyanlığın üç unsurlu (baba-oğul-kutsal ruh) ilâhlık anlayışını ifade eder.²⁵³ Hristiyan teologları, teslîsin tek bir Tanrı'daki üçlü yapıyı ifade ettiğini ve bir tevhid biçimi kabul edilmesi gerektiğini ileri sürseler de,²⁵⁴ Hristiyan geleneğinde bile tartışmalı olan bu inanç, gerek Kur'ân-ı Kerîm'de gerek sonraki reddiye kitaplarında Allah'ın mutlak birliği ve tekliği mânasındaki

250 Ebu Hayyan, *Tefsir*, 3: 448.

251 Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrahim, *el-Keşfu ve'l-Beyan fî Tefsiri'l-Kur'ân*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997), 4: 124.

252 Sabuni, *Safvet*, 2: 84.

253 Jacques Waardenburg, "Teslis 1. Bölüm", *TDV İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yay. 2007), 40: 548-549.

254 Mehmet Aydın, "Hristiyanlık/Hristiyan İnançları", 17: 347; Hristiyanlık'ta teslîs inancının ortaya çıkışı ve mahiyeti hakkında bilgi için ayrıca Bkz. Nisâ, 4/171 ve Mâide 5/17.

İslâm tevhid akîdesine aykırı görülmüş ve Hristiyanlığa yönelik en önemli eleştirisi konusunu teşkil etmiştir²⁵⁵.

Eleştirilen bu inanç sistemini tanımlamak gerekirse, teslis anlayışı yani Hristiyanların “İsa Üçün üçüncüsüdür” iddiasındaki “üç”ten maksat; ya Allah, Hz. Meryem ve Hz. İsa’dır, ya da "ekanîm-i selâse" yani Baba, Oğul ve Ruhü’l-kudüs’tür.²⁵⁶

Bu iddiayı bize aktaran âyette ise tanımlanan teslis anlayışının sadece bir kısmına değinilmiştir. Şöyle ki; “*Ey Meryem oğlu İsa! İnsanlara, sen mi ‘Allah’ın dışında beni ve annemi birer tanrı kabul edin’ dedin?*”²⁵⁷ buyurulmaktadır.

Yani âyette Allah, Hz. İsa’nın kendisini ve annesini insanların ilah olarak kabul etmelerini istemeyeceğini bile bile; bu meyanda bir soru yönelterek, aslında Hristiyanların ne yapmaya çalıştıklarını açıkça bildiğini beyan etmiş olmaktadır. Âyetin bu kısmı Ehl-i Kitâb’ın açıklamalarını tespit mahiyetindedir.

Kur’ân-ı Kerîm’in Verdiği Cevap

Hz. İsa’nın, Teslis’in (ekânîm-i selâse) içerisinde olduğu iddiasına, iddianın yer aldığı Mâide Sûresi 116. âyette ve sonrasındaki 117-120. âyelerde verilen cevap, Hz. İsa’nın dilinden şöyle aktarılmaktadır:

“*Ey Meryem oğlu İsa! İnsanlara, sen mi ‘Allah’ın dışında beni ve annemi birer tanrı kabul edin’ dedin?*” buyurduğu zaman o, ‘Hâşâ! Seni tenzih ederim; hakkım olmayan şeyi söylemek bana yakışmaz. Hem ben söyleseydim sen onu şüphesiz bilirdin. Sen benim içimdekini bilirsin, hâlbuki ben senin zâtında olanı bilmem. Gizlilikleri eksiksiz bilen yalnızca sensin. Ben onlara, ancak bana emrettiğini söyledim: Benim de Rabbiniz, sizin de Rabbiniz olan Allah’a kulluk edin, dedim. İçlerinde bulunduğum müddetçe onlar üzerine kontrolcü idim. Beni vefat ettirince artık onlar üzerine gözetleyici yalnız sen oldun. Sen her şeyi

255 Salime Leyla Gürkan, "Teslis 2. Bölüm", *TDV İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yay. 2007), 40: 549-552.

256 Râzî, *Câmi*’, 12 :59; Günay Tümer, *Hristiyanlık’ta ve İslâm’da Hz. Meryem*, (Ankara: TDV Yay., ty), 128, 136; Mehmet Aydın, "Hristiyanlık/Mezhepler ve Tarikatlar", *TDV İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yay. 2006), 17: 355.

257 Mâide, 5/116.

hakkıyla görensın. Eğer kendilerine azap edersen şüphesiz onlar senin kullarıdır (dilediğini yaparsın). Eğer onları bağışlarsan şüphesiz sen izzet ve hikmet sahibisin’ dedi’’²⁵⁸

Yüce Allah, Hıristiyanların iddialarına ilah olmakla nitelendirdikleri Hz. İsa’nın diliyle cevap vererek,

- Hz. İsa’nın bu iddiadan beri kılındığını²⁵⁹,

- İddialarındaki ana karakterin (Hz. İsa’nın) ikrarı ile Hıristiyanların iddialarının tutarsız olduğunu²⁶⁰,

- Bu iddianın kesin bir dille reddedildiğini ifade etmekle kalmamış, aynı zamanda Hıristiyanları bu büyük yanlıştan vazgeçmeye, kendisinin af ve mağfiretine sığınmaya davet etmiş ve ayrıca bu iddiada ısrar etmelerinin sonucunda azaba uğrayacaklarını onlara haber vererek²⁶¹, özelde Hıristiyanlara, genelde ise tüm Ehl-i Kitâba ve de tüm insanlığa dinde aşırılığa kaçmaktan sakınmayı emir ve tavsiye buyurmuştur²⁶².

Bu âyet, Allah’a İman esasının Hz. İsa’nın diliyle bir kez daha tekrarından ibarettir. Dolayısıyla sadece Hıristiyanlara cevap mahiyetinde olmakla kalmamış; aynı zamanda bir öğreti olmuştur²⁶³.

C. Hz. İbrahim, Hz. İsmail, Hz. İshak, Hz. Yakub’un Yahûdî ya da Hıristiyan Olduğu

Kur’ân-ı Kerîm’in Hıristiyanlara genel itibariyle iman esasları açısından cevap verdiğini birçok âyette görmekteyiz.²⁶⁴ Bununla birlikte Kur’ân-ı Kerîm’in cevap verdiği bir diğer husus da, Hıristiyanların “Hz. İbrahim, Hz. İsmail, Hz.

258 Mâide, 5/116-120.

259 Kurtubî, *Câmi*’, 6: 374.

260 Beyzâvî, *Envâr.*, 132.

261 Sâbûnî, *Safvet*, 2: 128-129.

262 Karaman vd., *Kur’ân Yolu*, 2: 253-255.

263 Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur’ân-ı Kerîm’in Türkçe Meâl-i Âlîsi ve Tefsiri*, (İstanbul: Bilmen Yayınevi, ty), 1: 804.

264 Nisâ, 4/157, 171; Mâide, 5/19; Ahzâb, 33/7; Hadîd, 57/27; es-Saf , 61/6.

İshak, Hz. Yakub Peygamberlerin ve Yakuboğullarının Yahûdî ya da Hristiyan Olduğu” iddiasıdır.

Hristiyan Necran heyeti Medine’ye geldiğinde, Yahûdî hahamları da dînî meselelerinin konuşulduğu toplantılara katılmışlar ve Hristiyanlarla Yahûdîler Rasûlullah’ın huzurunda tartışmışlardı. Yahûdîler Hz. İbrahim’in Yahûdî olduğunu, Hristiyanlar ise O’nun Hristiyan olduğunu iddia ediyorlardı. Özellikle Hristiyanlar, Mekke müşriklerinin kendilerini İbrahim’in dininin vârisleri ve onun inşa ettiği Kabe’nin hizmetçileri olarak gördükleri için Araplar arasında Hristiyanlığı yayabilmek amacıyla “İşte bu da İbrahim’in dini!”²⁶⁵ diye propaganda yapıyorlar ve bu sebeple bazı Arap kabileleri arasında Hristiyanlık yayılıyordu²⁶⁶. Hristiyanlığı yaygınlaştırmak amacıyla bu iddia ana gayesi gizli tutularak dile getirilmiştir.

Yukarıda aktarılan olayda dile getirilen iddiayı anlatan âyet şöyledir:

“Yoksa siz, “İbrahim de, İsmail de, İshak da, Yakub ile Yakuboğulları da Yahûdî ya da Hristiyan idiler” mi diyorsunuz?”²⁶⁷

Hristiyanların Hz. İbrahim, İsmail, İshak, Ya’kub ile onun soyundan gelenlerin de kendileri gibi Yahûdî ya da Hristiyan olduklarını söylemeleri, Ehl-i Kitâbın, özellikle Yahûdîlerin ve Yahûdîlikten Hristiyanlığa yeni geçmiş ve hala Yahûdîliğin etkisinde olan Hristiyanların, Müslümanlardan daha üstün ve seçkin oldukları şeklindeki iddialarını kanıtlamak veya güçlendirmek için olmalıdır.²⁶⁸

Kur’ân-ı Kerîm’in Verdiği Cevap

Ehl-i Kitâb’ın Müslümanlardan daha üstün olduklarını ispatlamak amacıyla; ortaya attıkları önceki Peygamberlerin Yahûdî ya da Hristiyan olduğu iddiasına cevap veren âyette şöyle buyrulmaktadır:

“Ey kitap ehli! İbrahim hakkında niçin tartışıyorsunuz. Oysa Tevrat da, İncil de ondan sonra indirilmiştir. Siz hiç düşünmüyor musunuz? İşte siz böyle kimselersiniz! Diyelim ki biraz bilginiz olan şey hakkında tartıştınız. Ya hiç

265 Sâbûnî, *Safvet*, 1: 391.

266 Karaman vd., *Kur’ân Yolu*, 1: 440-442.

267 Bakara, 2/140.

268 Ebu’s-Suûd Efendi, Mehmet el-İmâdî, *İrşâdu’l-Akli’s-Selîm ilâ Mezâyâ’l-Kitâbi’l-Kerîm*, Terc. Ali Akın, (İstanbul: Boğaziçi Yay., 2007), 3: 27.

bilginiz olmayan şey hakkında niçin tartışıyorsunuz? Allah bilir, siz bilmezsiniz. İbrahim, ne Yahûdî idi, ne de Hristiyan. Fakat o, hanif (Allah'ı bir tanıyan, hakka yönelen) bir müslümandı. Allah'a ortak koşanlardan da değildi.”²⁶⁹

Âyetin başında, Tevrat ve İncil'in Hz. İbrahim'den sonra indirilmiş olduğuna vurgu yapılarak, Hristiyanların iddialarının târihî gerçeklikle uyuşmadığı beyan ve ispat edilmiştir. Âyetin ikinci kısmında, Ehl-i Kitâb'ın özellikle de Hristiyanların tartışma konusu yaptıkları diğer iddialarının da; hakkında az bilgi sahibi oldukları hususlar olduğuna vurgu yapılarak, az bilgi sahibi olunarak ortaya atılan iddiaların dahi reddinin tespit edildiği bir durumda, hiç bilgi sahibi olunmayan bir konuda iddia ileri sürmenin tutarsızlığına dikkat çekilmiştir²⁷⁰.

Âyetin son kısmında ise Hristiyanların iddialarında yer alan Peygamberlerin tamamını temsilen Hz. İbrahim'in Hanîf (Müslüman) olduğu zikredilerek; Hristiyan ve Yahûdî olmadığı belirtilmiştir²⁷¹.

Hristiyanların “Hz. İbrahim, İsmail, İshak, Ya'kub ile onun soyundan gelenlerin de kendileri gibi Yahûdî ya da Hristiyan oldukları” iddialarının ifade edildiği âyetin devamında cevap niteliğinde şöyle buyurulmuştur:

“De ki: “Sizler mi daha iyi bilirsiniz, yoksa Allah mı?” Allah tarafından kendisine ulaşan bir gerçeği gizleyen kimseden daha zalim kimdir? Allah, yaptıklarınızdan habersiz değildir.” ²⁷²

Ehl-i Kitâb'ın “önceki Peygamberlerin Yahûdî veya Hristiyan oldukları”na dair iddialarından dolayı âyetteki bu ifade, bir taraftan Ehl-i Kitâb'ı azarlayıcı bir ifadedir, diğer taraftan da onlara doğruyu söyletmektir. Allah, onlara bu Peygamberlerin halini sizden daha iyi bilir diyerek iddialarını reddetmektedir. Yani önceki Peygamberler Yahûdî olmadıkları gibi Hristiyan da değillerdi.

Ehl-i Kitâb'ın “önceki Peygamberlerin Yahûdî veya Hristiyan oldukları”na dair iddialarına cevap verilen bu âyette, Ehl-i Kitâb'ın iddia ve

269 Âl-i İmrân, 3/65-67.

270 Taberî, *Câmi'*, 1: 109-11; Beyzâvî, *Envâr*, 63.

271 Karaman vd, *Kur'ân Yolu*, 1: 222.

272 Bakara, 2/140.

itirazlarının ana mantığına cevap verici mahiyette belirlemeler de yapılmıştır.

Şöyle ki: “Allah’tan gelmiş bir şahitliği saklayandan daha zalim kim olabilir?” âyeti soru olmakla birlikte, istifhâm-ı inkârî²⁷³ manasında “daha zalim hiç kimse olamaz” demektir. Yani âyet, soru üslûbu ile Ehl-i Kitâb’ın iddiasının tam tersini ispat edecek bir ifade ortaya koymaktadır.

Ve yine “Yanında Allah’tan gelmiş bir şahitlik” ifadesi hakkında ileri sürülen görüşlerden biri şudur: Buradaki “yanlarında olan” ifadesi, Hz. Muhammed’e dair özelliklerin Hristiyan ve Yahûdîlerin kitaplarında yer almasına vurgu yapılarak, Ehl-i Kitâb’ın iddia ve itirazlarda bulunmalarının ana nedeni olan “Müslümanlardan üstün olma” iddialarının geçersizliğini ispat eden bir başka cevaptır²⁷⁴.

“Yanında Allah’tan gelmiş bir şahitlik” ifadesinin anlamı hakkında ileri sürülen ikinci görüşe göre, âyette geçen “yanlarında olan” ifadesi; Allah’ın, Hz. İbrahim’in müşrik olmadığı ve dosdoğru bir Müslüman olduğu bilgisidir²⁷⁵. Bu görüşe göre Hristiyanlar iddialarında kasıt içeren davranışlar sergilemektedir. Bildikleri halde Hz. İbrahim’in Hristiyan olduğunu iddia etmekte; dolayısıyla Müslümanlardan üstün olduklarını ispatlamak amacıyla önce gelen Peygamberlere iftira etmektedirler²⁷⁶.

İki görüşün hangisi geçerli sayılırsa sayılsın cevap mahiyetindeki âyetlerde²⁷⁷ şiddetli bir tehdit vardır.²⁷⁸ Zira âyetteki “daha zalim kim olabilir?” ifadesi ile zulüm fiili vurgulanırken bununla birlikte fail (zâlim) vurgulanmakta ve göreceği karşılık ifade edilmektedir.

İspat ve reddiyeler mahiyetindeki âyetler, Hristiyanların iddialarının gerçekçi olmadığını, kasıtlı olduğunu ortaya koymakta ve bundan hareketle Yahûdî ve Hristiyanların üstün olmadıklarını ve asıl üstünlüğün Allah’ın

273 Mirza Inak, “Kur’ân-ı Kerîm’de İstifhâm-ı İnkârî Üslubu”, *İrfan Dergisi*, (2007): 13-14.

274 Kurtûbî, *Câmi’*, 2: 366-367.

275 Âl-i İmrân, 3/67.

276 Neseî, *Medârik*, 1: 447-449.

277 Bakara, 2/140; Âl-i İmrân, 3/65-67.

278 Sâbûnî, *Safvet*, 1: 181.

emirlerine uyanlar ve kitaplarını tahrif etmeyenler olduğunu bildirmektedir.

Hıristiyanların “Hz. İbrahim, İsmail, İshak, Ya’kub ile onun soyundan gelenlerin de kendileri gibi Yahûdî ya da Hıristiyan oldukları” iddialarına verilen bir diğer cevap ise şu âyet-i kerîmedir:

“Gerçekten, ‘Allah Meryem oğlu Mesih’tir’ diyenler hakikati inkâr etmişlerdir. Hâlbuki o Mesih demiştir ki: Ey İsrailoğulları! (Yalnızca) hem benim Rabbim, hem de sizin Rabbiniz olan Allah’a kulluk edin! Unutmayın ki, kim Allah’tan başka bir varlığa ilahlık yakıştırırsa, Allah onu cennetten mahrum edecek ve böylelerinin varış yeri cehennem olacaktır. Böylece zalimler kendilerine bir yardımcı bulamayacaklardır.”²⁷⁹

Bu ve yukarıda zikredilen her iki âyet ile yapılan detaylı açıklama sonrasında adeta Hıristiyanlara yeniden bir kurtuluş imkânı sunulurcasına iddiada bulundukları konuda doğru olan belirlemeler yapılmış ve Allah’a ve Peygamberlere İman öğretisi Hz. İsa’nın dilinden zikredilmiştir.

Böylelikle gerek teslis inancı hakkındaki; gerek önceki peygamberlerin Hıristiyan ve Yahudi olduğuna dair Ehl-i Kitâb’ın ortaya attığı iddiaların geçersizliği ispatlanırken, aynı ayetlerle Ehl-i Kitâb’a takınmaları gereken tavır ve doğru inancın ne olduğu da öğretilmiş olmaktadır.

279 Mâide, 5/72.

SONUÇ

Hız. Adem ve eşı Hız. Havva'nın yeryüzüne inişinden itibaren başlayan hak-batıl mücadelesi günümüze kadar devam etmiş ve kıyamete kadar da devam edecektir. Allahu Teâla, insanlık hak din ve tevhit inancından saptığı her dönemde Peygamberler ve beraberlerinde ilâhî vahyini göndermiştir.

Kur'ân'ı incelediğimiz zaman Ehl-i Kitâb'ın söz, fiil ve davranışlarının asırlar geçse de aynı olduğunu görmekteyiz. Kur'ân âyetleri, her ne kadar Ehl-i Kitâb isimlendirmesini alsa da, inkârın karanlığına düşen birey ve toplumların hak din karşısında aynı aciz tutumu gösterdiklerini ortaya koymaktadır. İnsanın kendisinde, yaşadığı gök kubbe altındaki dünyada ve kâinatta Rabbinin varlık ve birliğini gösteren nice deliller olmasına rağmen yine de itiraz ve inkâr, onu bu deliller karşısında basit, akla aykırı ve mesnetsiz iddiaların arkasına sığındırmaktadır.

Çalışmamızı hazırlarken Kur'ân-ı Kerîm'in insan psikolojisi ve daha büyük ölçekte sosyal hayata dair can alıcı tespitleriyle karşılaştık. Zira “*Yaratan bilmez mi?*”²⁸⁰ âyetinde ifade edildiği gibi, Rabimiz bize bizi çok iyi bir şekilde anlatmıştır. İnkârcı ilk insanların söyledikleri sözler ile modern çağda teknolojik imkanlarla Allah'ın varlık ve birliğini daha iyi anlama fırsatına sahip olan fakat bu nimetten faydalanmayan iddia ve itiraz sahibinin sözleriyle aynı olması, aslında inkârın bir zihniyet bozukluğu olduğunu göstermektedir.

Kur'ân'da Ehl-i Kitâb'ın İddia ve Talepleri ve verilen cevapları incelediğimiz bu çalışmada elde ettiğimiz sonuçları şöyle sıralayabiliriz:

1. Küfür ve inkâr genel hatlarıyla fitrat ve vicdandan gelen hak sesin bastırılmasıdır.

2. İnsan, fitratında yer alan inanma hissini bir şekilde tatmin etmektedir. Allah'a inandığı halde gereği mucibince teslim olmayıp itiraz eden bir insan kâinattaki yaratılış gerçeğini farklı şeylere bağlayarak büyük bir çıkmaz içerisine girmektedir.

280 Mülk, 67/14.

3. Kur'ân-ı Kerim'de Ehl-i Kitâb'ın kendilerine verilen emirlere ve getirilen yasaklara rağmen istedikleri herşeye Kur'ân'ın cevaplar verdiği sonuçta yine inkârın etkisiyle tutarsız açıklamaların ardına sığınarak iman edilmediği görülmektedir.

4. Kur'ân'da Ehl-i Kitâbtan olan inkârcılara verilen cevaplara bakılınca önceki gönderilen Peygamberlere karşı takınılan tutumlar ve inkâr edilen hususların; aslında gönderilen Peygamberler tarafından önceden ifade edildiği vurgusu yapılmaktadır.

5. İnsanlık tarihi boyunca, metafizik kavramını öteleyen ve her şeyi maddede arayan insanoğlu, yaratıcısının kendisine benzer bir varlık olduğu ön kabulünden hareketle teşbih ve tecsim hatasına düşmüştür.

6. Kur'ân, Ehl-i Kitâb'ın iddia ve taleplerine karşı inananlar için gâyet ikna edici cevaplar vermiştir. Bu cevaplar aynı zamanda, iddia sahibi Ehl-i Kitâb'ın bile içinde bulundukları inanç sorunlarından ve hatalarından kurtulmaları için yeniden fırsat bulmalarına ve eleştirilen yönleri terk etmelerine yönelik çıkarım ve öğretiler içermektedir.

7. Ehl-i Kitâb, kendilerine verilen ikna edici cevaplara rağmen Allah hakkında tevhid ilkesiyle bağdaşmayan birçok yanlış inanca sapmışlardır.

Kur'ân-ı Kerîm'in bütünlüğü içerisinde konuyu incelediğimiz zaman, Ehl-i Kitâb'ın kin, nefret ve hasetlerinden ötürü hakkı kabullenmediklerini görmekteyiz. Kendi çelişkili durumlarına rağmen inanmamak için her türlü yolu denediklerini bu çalışmamızda daha net görmüş olmaktadır. Bu durum İslam'ı karalamak için en güçlü delilleri bir kenara bırakarak mesnetsiz ve dinde yeri olmayan iddiaları gündeme getirenlere karşı da izleyeceğimiz yöntemi bize göstermektedir. Muhataplarımıza karşı saygılı bir şekilde, onları dinleyerek ve iddialarına cevap vermek bu çalışmadan elde ettiğimiz önemli bir kazanımdır.

Çalışmamıza sonuç olarak řu husus vurgulanmalıdır ki; Ehl-i Kitâb'tan inkârcıların tarih içerisindeki tutum, davranış ve zihniyetlerinin günümüze de yansımaktadır. Bu çalışmadan elde ettiğimiz en önemli sonuç, inkârcılara karşı Kur'ân'ın uyguladığı yöntemle mücadele edilmesi gerektiğidir.

KAYNAKLAR

- Ahmed Ebû Süleyman. *İslam'ın Uluslararası İlişkiler Kuramı*. çev. Fehmi Kuru, İstanbul: Orhan Ofset, 1985.
- Ahmed Hasan ez-Zeyyâd,-Hamid Abulkadir Muhammed Ali en-Neccâr. *el-Mu'cemu'l-Vasît*. İstanbul: el-Mektebetu'l-İslâmiyye, ty.
- Adam Baki. "Hristiyanlık". *TDV İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2017.
- Âlûsi. Şühâbu'd-Dîn Mahmud el-Bağdâdî el-Hasenî. *Rûhu'l-Me'ânî*, Beyrut: Dâr-u İhyâi't-Türâs'il-Arabî, ty.
- Aydın Asife. Yahûdîlik'te, Hristiyanlık'ta ve İslam'da Evlilik. Ankara: Ankara Üniversitesi, 1994.
- Aydın Mehmet. "Hristiyanlık/Hristiyan İnançları". *TDV İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Aydın Mehmet. "Hristiyanlık/Mezhepler ve Tarikatlar". *TDV İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Aydın Mehmet. "Yahûdî Kaynaklarında Yahûdîlik (II. Kısım)". *SÜİF Dergisi*. Konya: 1991.
- Aynî. Bedruddîn Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed. *el-Binâye fî Şerhi'l-Hidâye*. Beyrut: Daru'l-Fikr, 1990.
- Bardakoğlu Ali. "İslam Hukuku Araştırmalarında Gelenekçilik". *Günümüz Din Bilimleri Araştırmaları ve Problemleri Sempozyumu*. (1989).
- Beğavî, Ebû Muhammed Hüseyin b. Mes'ûd. *Tefsîru'l-Beğavî: Me'âlimu't-Tenzîl*. thk. Hâlid Abdurrahmân el-Ak, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1987.
- Beyzâvî. Nasıruddin Ebû Said Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şîrâzî. *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*. yy: Şeriket-u Mektebet-i ve Matbaat-i Mustafa, ty.

- Bilmen Ömer Nasuhi. *Hukuk-u İslamiyye ve Istılâhât-ı Fıkhiyye Kamusu*. İstanbul: Bilmen Basımevi, 1969.
- Bilmen Ömer Nasuhi. *Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâl-i Âlîsi ve Tefsiri*. İstanbul: Bilmen Yayınevi, ty.
- Danışmend İsmail Hami. *İzahlı İslam Tarihi Kronolojisi*, yy: Bâb-ı Âlî Matbaası, 1960.
- Demirci Kürşat, "Hulul", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Ebû Hayyân. Muhammed b. Yusuf Ceyyani Endelûsî. *Tefsirü'l-Bahri'l-Muhît*, Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1983.
- Ebu'l-Hasan. Burhaneddin İbrâhim b. Ömer b. Hasan Bikâî. *Nazmü'd-Dürer*. Haydarabad: Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmaniyye, 1978.
- Ebu's-Suûd Efendi. Mehmet el-İmâdî. *İrşâdu'l-Akli's-Selîm ilâ Mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerîm*, Terc. Ali Akın, İstanbul: Boğaziçi Yay., 2007.
- Erdoğan Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ensar Yayınları, ty.
- Esen Muammer. "Kur'ân'ın Ehl-i Kitâb'a Bakışı". *AÜİF Dergisi*, (2010).
- Fahreddin er-Râzî, Muhammed b. Ömer. *Mefatihü'l-Ğayb*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990.
- Fazlu'r-Rahman. *İslam*. çev. Mehmet Dağ-Mehmet Aydın. İzmir: Kent Basımevi, ty.
- Fıncıoğulları Sevrâ. "Hermeneutik Yöntem, Ontolojik Hermeneutik ve Hans Georg Gadamer". *Akademik Bakış Dergisi*, 5. (2016).
- Gündüz Şinasi. *Din ve İnanç Sözlüğü*. Ankara: 1998.
- Gürbüzer Ayhan Tayfur. *Kur'ân'ın Ehl-i Kitâb'ın İnanç Problemlerine Bakışı*. Konya: Necmetin Erbakan Üniversitesi, 2018.
- Gürkan Salime Leyla. "Teslis 2. Bölüm". *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Tdv Yayınları, 2007.

- Hâlidî, Salah Abdulfettah. *eş-Şahsiyyetu'l-Yahûdiyye min Hilâli'l-Kur'ân*, Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 1998.
- Hâzin. Alâu'd-Dîn Ali b. Muhammed b. İbrâhim el-Bağdâdî. *Lübâbu't-Te'vîl fî Me'âni't-Tenzîl*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1987.
- Inak Mirza. "Kur'ân-ı Kerîm'de İstifhâm-ı İnkârî Üslubu". *İrfan Dergisi*. (2007).
- İbn-i Âşûr. Muhammed Tahir. *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Beyrut; Müessesetü't-Târih, 2000.
- İbn-i Hazm. Şemsuddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr. *Ahkâm-u Ehli'z-Zimme*. Beyrut: Daru'l-İlm, 1994.
- İbn-i Hazm. Ebû Muhammed Ali b. Ahmed. b. Said. *el-Muhallâ bi'l-Asar*. tahk. Abdulğaffar Süleyman el-Bendârî. Beyrut: Daru'l-Fikr, ty.
- İbn-i Kesir. Ebû'l-Fidâ İsmâil b. Ömer b. Kesîr el-Kûreyşî ed-Dimaşkî. *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, yy: Daru'l-Fikr, ty.
- İbn-i Kesîr. Ebu'l-Fidâ İsmâil b. Ömer b. Kesîr el-Kûreyşî ed-Dimaşkî. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2000.
- İbn-i Manzûr. Muhammed b. Mukrim el-Mısırî. *Lisânu'l-Arabi'l-Muhîd*. Beyrut: 1970.
- İbnu'l-Cevzî. Ebu'l-Ferec Cemâluddîn Abdurrahmân b. Ali. *Zâdu'l-Mesîr fî İlmi'tTefsîr*. Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, 1987.
- İlmî Felsefî Yeni İslam Prensipleri Ansiklopedisi, Özgün matbaası, İstanbul 1994.
- Karaman Hayrettin vd. *Kur'ân Yolu, Türkçe Meal ve Tefsîr*. Ankara: DİB Yayınları, 2003.
- Kaya Remzi. *Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Ehl-i Kitâb ve İslâm*. Ankara: Altinkalem matbaası, 1994.
- Kesler Fatih. *Kur'an-ı Kerim'de Yahûdîler ve Hristiyanlar*. Ankara: 2004.
- Kesler Fatih. *Kur'ân-ı Kerîm'in Evrenselliği*. Van: 1996.

- Kırca Celal. “Tenzil Yönteminin Tarihselliği Problemi ve Kur’ân Yorumuna Olan Etkisi” (Basılmamış Tebliğ). *Türkiye I. İslam Düşüncesi Sempozyumu*. (1996).
- Kurtubî, Ebû Abillah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî. *el-Câmi‘ li Ahkâmi’l-Kur’ân*. Beyrut: Dâr-u İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, 1965.
- Kuşeyrî. Abdülkerim. *Letâifu’l-İşârât*, terc. Mehmet Yalar, İstanbul: İlkharf yay., ty.
- Mahmud Esad. *Tarih-i Din-i İslam*. İstanbul: Yayıncılık matbaası, 1983.
- Malik b. Enes. *el-Muvatta’*. Beyrut: Dâru-İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, 1985.
- Mâverdî. Ebûl-Hüseyn Ali b. Muhammed b. Habîb. *el-Hâvî’l-Kebîr*. Beyrut: Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1994.
- Mâverdî. Ebu’l-Hüseyn Ali b. Muhammed Habîb. *en-Nüketü ve’l-Uyûn*, (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1999
- Merğînânî. Ebû’l-Hasen Ali b. Ebî Bekir. *el-Hidaye*. Beyrut: Daru’l-İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, ty.
- Mevdûdî. Seyyid Ebu’l-A’lâ. *Tefhimu’l-Kur’ân*. ed. Ali Bulaç. çev. Heyet. İstanbul: İnsan Yayınları, 1986.
- Muhammed Ali es-Sâbûnî. *Safvetu’t-Tefâsîr*. Beyrut: Daru’l-Kur’âni’l-Kerîm, ty.
- Muhammed Esed. *Kur’ân Mesajı (Meal-Tefsir)*. İstanbul: Gümüş Ofset, 1996.
- Muhammed Fuad Abdülbâkî. *el-Mu‘cemu’l-Müfehres li Elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm*. 6.Baskı. Beyrut: Dâru’l-Ma‘rife, 2008.
- Muhammed Hamidullah. *İslam Anayasa Hukuku*. çev. Vecdi Akyüz, İstanbul: Umut matbaası, 1995.
- Muhammed Hamidullah. *İslam Peygamberi*. çev. Salih Tuğ-M. Said Mutlu. İstanbul: Çevik matbaası, 1991.
- Muhammed Hamidullah. *Kur’ân Tarihi*. Ankara: DİB Basımevi, 1991.
- Muhammed Reşid Rıza. *Tefsîru’l-Menâr*. Mısır: Matbaatu’l-Kahire, ty.

- Muhammed Revvas Kal'acî-Hamid Sadık Kuneibî. *Mu'cemu Lüğati'l-Fukahâ*. Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 1988.
- Mukâtil b. Süleyman. *Tefsîr-u Mukâtil b. Süleyman*. Beyrut: Dar-u İhyai't-Türasi'l-Arabî, Beyrut 1423 h.
- Nesefî. Abdullah b. Ahmed b. Mahmud. *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2000.
- Önkal. Ahmet. "Beytülmidrâs", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yay. 1992.
- Paçacı Mehmet. *Kutsal Kitaplarda Ölümötesi*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2001.
- Rıdvan Seyyid. *İslam'da Cemaatler Kavramı*. çev. Mehmet Can, İstanbul: Doğan Ofset, 1991.
- Sa'dî Ebû Ceyb. *el-Kâmusu'l-Fıkhî Luğaten ve Istilâhen*. Karaçi: İdâretu'l-Kur'ân ve Ulûmu'l-İslâm, ty.
- Sa'lebî. Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrahim. *el-Keşfu ve'l-Beyan fî Tefsîri'l-Kur'ân*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.
- San'ânî. Abdürrezzâk b. Hemmâm. *el-Musannef*. Beyrut: Mektebetu'l İslamî, 1970.
- Semerkandî. Ali b. Yahya. *Bahru'l-Ulûm*, Terc. Ali Kara, İstanbul: Mutlu Yay., ty.
- Serahsî. Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl. *Mebisûl*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ty
- Süyûtî. Celaleddin Ebu'l-Fadl Bekr Abdurrahman b. Muhammed b. Ebî Bekir. *ed-Durru'l-Mensûr fî't-Tefsîr bi'l-Me'sûr*, tahk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, İstanbul: Ocak yay., 2012.
- Şâfiî. Ebû Abdillâh Muhammed b. İdris. *Ahkâmu'l-Kur'ân*. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990.
- Şâfiî. Ebû Abdillâh Muhammed b. İdris. *el-Ümm*. Beyrut: Daru'l-Fikr, 1990.

- Şevkânî. Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali b. Muhammed el-Havlânî. *Fethu'l-Kadîr*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1983.
- Taberî. Ebû Ca'fer b. Cerîr Muhammed b. Cerîr b. Yezîd. *Câmiu'l-Beyân an Te'vîl-i Âyi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1984.
- Tahânevî. Zafer Ahmed el-Osmânî. *Î'lâu's-Sünen*, Karaçi: İdaretu'l-Kur'ân ve Ulumu'l-İslamiyye, 1415 h.
- Tantâvî. Muhammed Seyyid. *el-Vasît fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Kahire: Nahdat-u Mısır, 1997.
- Tenûhî. Muhammed Ali b. Ali. *Kitâb-u Keşşâf-i Istılâhâtî'l-Fünûn*. Beyrut: Dâru'l-Kahraman, 1984.
- Terzi Duran. *Ehl-i Kitâb'ın Hukûkî Statüsü'nün Mahiyeti ve Değerlendirilmesi (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)*. Ankara: AÜSBE, 1997.
- Tümer Günay. *Hristiyanlık'ta ve İslâm'da Hz. Meryem*. Ankara: TDV Yayınları, ty.
- Waardenburg Jacques. "Teslis 1. Bölüm". *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Yazır Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'ân Dili*. İstanbul: Ser Ofset, ty.
- Yurdaydın Hüseyin Gazi. "İslam Devletlerinde Müslüman Olmayanların Durumu". 25, (1985).
- Yûsuf Karadâvî. *Ehl-i Kitap'la Diyalog ve Bayramlaşma*", *Diyalogun Dinî ve Tarihî Temelleri*. İzmir: Işık Yayınları, 2006.
- Yûsuf Karadâvî. *el-Hıvâru'l-İslâmî el-Mesîhî*. Kuveyt: el-Müslimu'l-Muâsır, 1997-1998.
- Zemahşerî. Mahmûd b. Ömer b. Muhammed. *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl fi Vucûhi't-Te'vîl*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1983.

ÖZ GEÇMİŞ

Adı, Soyadı	Özcan YILMAZ		
Doğum Yeri ve Yılı	TRABZON / Sürmene – 01.10.1977		
Medeni Durumu	Evli		
Bildiği Yabancı Diller ve Düzeyi	Arapça - Orta		
Öğrenim Durumu	Başlama – Bitirme Yılı		Kurum Adı
Lisans	1998	2002	19 Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Yüksek Lisans	2014	-	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Doktor	-	-	
Çalıştığı Kurum (/lar)			Başlama – Ayrılma Yılı
1. Diyanet İşleri Başkanlığı			1997 – Devam Ediyor
Üye Olduğu Bilimsel Kuruluşlar	-		
Katıldığı Proje ve Toplantılar	-		
Yayınlar	-		
Aldığı Ödüller	-		
İletişim (eposta)	can6177@hotmail.com		